

Sadarbība starp Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas drošības iestādēm un PSRS Reliģisko kultu lietu padomes pilnvaroto Latvijas Padomju Sociālistiskajā Republikā (1944 – 1954)

Dr. phil. Solveiga Krūmiņa-Koņkova
LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas locekle

Ievads

Latvijā no 1944. līdz 1965. gadam darbojās divi par reliģiskām lietām atbildīgie pilnvarotie: Padomju Sociālistisko Republiku Savienības (PSRS) Ministru Padomes Reliģisko kultu lietu padomes (PSRS RKLP) pilnvarotais Latvijas Padomju Sociālistiskajā Republikā (LPSR) un PSRS Ministru Padomes Krievu pareizticīgās baznīcas lietu padomes (PSRS KPBLP) pilnvarotais LPSR. Krievu pareizticīgās baznīcas lietu padome bija izveidota 1943. gadā, un to vadīja čekas ģenerālmajors Georgijs Karpovs¹.

¹ Georgijs Karpovs (1898 – 1967) – Krievu pareizticīgās baznīcas lietu padomes priekšsēdētājs no 1943. līdz 1960. gadam. No 1922. gada strādājis Krievijas Padomju Federatīvās Sociālistiskās Republikas (turpmāk – KPFSR) Tautas Komisāru padomes Viskrievijas Ārkārtas komisijā (VĀK/ВЧК), pēc tam Iekšlietu Tautas komisariātā (IeTK/НКВД). No 1939. līdz 1941. gadam vadījis PSRS IeTK 2. nodaļu. No 1943. līdz 1945. gadam bijis PSRS IeTK/VDM nodaļas vadītājs. No 1945. gada valsts drošības ģenerālmajors.

Kā savā grāmatā “Baznīca staļinisma žņaugos”² raksta somu vēsturnieks Jouko Talonens³, Padomju Savienībai bija jā rūpējas par savu tēlu Rietumu demokrātisko sabiedroto – Lielbritānijas un Amerikas Savienoto Valstu – priekšā.

“Tādēļ bija nepieciešams nodrošināt šķietamu reliģijas brīvību, kas īpaši nozīmīgi bija vecāka gada gājuma ļaudīm. Turklāt padomju varas kontrolētas baznīcas nenoliedzami būtu vēlāmākas nekā pagrīdes baznīcu veidošanās. Turklāt gan Staļins⁴, gan citi komunistu vadoņi jau 20. gs. 30. gados bija piedzīvojuši, ka reliģiskais faktors var ieņemt nozīmīgu vietu pat komunistiskā sabiedrībā”⁵.

Te jāatceras, ka divdesmitā gadsimta trīsdesmitajos gados PSRS notika ne tikai masveida kolektivizācija un nežēlīga t.s. kulaku iznīcināšana, bet arī līdz tam nepieredzēta Krievu pareizticīgās baznīcas vajāšana, kura, kā vēlāk to raksturoja krievu rakstnieks Aleksandrs Solžeņicins, “salauza krievu tautas mugurkaulu”. Kad 1937. gadā Krievijā apkopoja tautas skaitīšanas rezultātus, izrādījās, ka, neskatoties uz visu iepriekš īstenoto padomju varas cīņu pret “reliģiskajiem māņiem”, divas trešdaļas lauku un trešdaļa pilsētu

² Talonens, Jouko. *Baznīca staļinisma žņaugos. Latvijas Evaņģēliski luteriskā baznīca padomju okupācijas laikā no 1944. līdz 1950. gadam*. Rīga, Luterisma mantojuma fonds, 2009. Tulkojums pirmizdevumam – Talonen, Jouko. *Church under the pressure of Stalinism: The development of the status and activities of Soviet Latvian Evangelical Lutheran Church during 1944-1950*, *Studia historica septentrionalia*, 25. Rovaniemi: Pohjois-Suomen Historiallinen Yhdistys, 1997.

³ Jouko Talonens (1953) – teoloģijas un filozofijas doktors, Helsinku Universitātes Teoloģijas fakultātes profesors. Viņa grāmata “Baznīca staļinisma žņaugos. Latvijas Evaņģēliski luteriskā baznīca padomju okupācijas laikā no 1944. līdz 1950. gadam” ir plašākais publicētais pētījums par Latvijas evaņģēliski luterisko Baznīcu staļinisma periodā. Grāmatā autors arī publicējis viņa rīcībā esošo informāciju par Baznīcas kontroli no drošības iestāžu puses.

⁴ Josifs Staļins (1878 – 1953) – Vissavienības komunistiskās (boļševiku) partijas (Padomju Savienības komunistiskās partijas) Centrālās komitejas (PSKP CK) ģenerālsekretārs no 1922. līdz 1953. gadam.

⁵ Talonens, Jouko. *Baznīca staļinisma žņaugos. Latvijas Evaņģēliski luteriskā baznīca padomju okupācijas laikā no 1944. līdz 1950. gadam*. Rīga: Luterisma mantojuma fonds, 2009, 16. lpp.

iedzīvotāju sevi atklāti nosaukuši par ticīgiem.⁶ Tūlīt pat PSKP CK sekretārs Georgijs Maļenkovs⁷ vēstulē Staļinam aicināja nekavējoties likvidēt “garīdznieku pārvaldes orgānus un visu garīdznieku hierarhiju”⁸, un sākās masveidīga pareizticīgo garīdznieku likvidācija. Piemēram, no 1937. līdz 1939. gadam bija iznīcināti gandrīz visi Krievu pareizticīgās baznīcas bīskapi ne tikai Krievijā, bet arī Ukrainā un citās PSRS republikās, bet nedaudzie no dzīvi palikušajiem visbiežāk pieņēma leTK/HKBD piedāvātos sadarbības nosacījumus.⁹

PSRS teritorijā bez Krievu pareizticīgās baznīcas darbojās daudzas citas kristīgās konfesijas un arī citas reliģijas, piemēram, jūdaisms, islāms un budisms, tāpēc, lai pārraudzītu šo plašo un dažādo reliģisko organizāciju dzīvi, 1944. gadā, tātad vēl Otrā pasaules kara laikā, izveidoja PSRS Reliģisko kultu lietu padomi (saskaņā ar PSRS Tautas Komisāru padomes (TKP) 1944. gada 19. maija lēmumu Nr. 572), un gandrīz katrā padomju republikā (izņemot Armēnijas PSR) nodibināja arī atsevišķu padomes pilnvarotā institūciju, kura bija padota PSRS Reliģisko kultu lietu padomei (saskaņā ar PSRS TKP 1944. gada 29. maija lēmumu Nr. 628).

Pilnvarotie padomju republikās darbojās atbilstoši vienotai 1945. gada sākumā izdotai instrukcijai, kuras 9. punktā, cita starpā, teikts, ka pilnvarotais

“informē valdību par reliģiskiem kultiem, to stāvokli un darbību republikā; sniedz atzinumus jautājumos, kas skar reliģisko organizāciju darbību; uzrauga pareizu padomju likumdošanas, kas attiecas uz sirdsapziņas brīvību, izpildi; veic darbojošos reliģisko apvienību un

⁶ Цыпин, Владислав. *История русской церкви*. Москва: Издательский дом “Хроника”, 1994. Pieejams: http://azbyka.ru/otechnik/Vladislav_Tsy-pin/istorija-russkoj-tserkvi-1917-1997/6 Lasīts elektroniskā formātā 2015. gada 1. decembrī tiešsaistē.

⁷ Georgijs Maļenkovs (1901/1902 – 1988) – PSKP CK sekretārs, atbildīgs par partijas organizāciju darbību un kadru jautājumiem. PSRS Ministru Padomes priekšsēdētājs no 1953. līdz 1955. gadam.

⁸ Одинцов, Михаил. *Государство и церковь: история взаимоотношений: 1917-1938 гг.* Москва: Знание, 1991, С. 504.

⁹ Par to vairāk skat. Цыпин, Владислав. *История русской церкви*. Москва: Издательский дом “Хроника”, 1994. Pieejams: http://azbyka.ru/otechnik/Vladislav_Tsy-pin/istorija-russkoj-tserkvi-1917-1997/6

grupu, baznīcu, lūgšanu namu, kā arī garīdznieku uzskaiti un reģistrāciju”¹⁰.

Jāpiebilst, ka instrukcija bija slepena un domāta tikai dienesta lietošanai, tāpēc, piemēram, pilnvarotā sarunās ar kultu kalpotājiem uz to bija aizliegts atsaukties un visi pilnvarotā ziņojumi, vēstules vai jebkuri citi dokumenti, kuros šī instrukcija bija pieminēta, arī bija jānoslepeno. Tikpat slepenām vajadzēja būt arī pilnvaroto sarunām ar garīdzniekiem: tieši sarunās bija kārtoti dažādi organizatoriski pasākumi, jo nekādus rakstiskus norādījumus vai rīkojumus nedrīkstēja dot, lai nebūtu lietisku pierādījumu tam, ka situācijā, kad spēkā ir valsts un baznīcas šķirtības princips, valsts jauca baznīcas iekšējās lietās.

Šajā pētījumā, izvēloties konkrētus gadījumus, kas atspoguļo visaptverošu PSRS RKLP pilnvarotā LPSR kontroli pār Latvijas Romas katoļu baznīcu (LRKB) un Latvijas evaņģēliski luterisko Baznīcu (LELB), sniegsu īsu ieskatu, ar kādiem paņēmieniem bija ierobežota šo reliģisko organizāciju darbība, diskreditēti un par padomju varas ienaidniekiem pasludināti Baznīcai uzticīgi mācītāji un priesteri. Šādus paņēmienus var izsekot LPSR pilnvarotā ziņojumos Maskavas vadībai, kā arī garīdznieku lietās, kurās pastāvīgi vākti gan dažādi ziņojumi par konkrētu garīdznieku politiskajiem uzskatiem, darbību nacistiskās Vācijas okupācijas laikā, gan vākti pierādījumi tam, vai šie garīdznieki nepārkāpj padomju normatīvos aktus, kas reglamentē baznīcas šķirtību no valsts, tajā skaitā skolas, un bieži vien kā rezultāts šādai informācijas vākšanai bija konkrētā garīdznieka arests vai diskreditācija draudzes un plašākas sabiedrības acīs, piemēram, ar preses publikāciju palīdzību.

Izmantojot Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts arhīva 1448., 1419., un 270. fondā pieejamos, lielākoties nepublicētos dokumentus, tuvāk aplūkošu dažus piemērus RKLP pilnvarotā darbības raksturošanai laika posmā no 1944. līdz 1954. gadam. Tāpat izmantošu ar pētījuma tēmu saistītos faktus un vērtējumus no Latvijā līdz šim publicētajiem darbiem, kā arī atsevišķus ārzemju pētnieku darbus,

¹⁰ Instrukcijas pilnu tekstu pagaidām neesmu atradusi, tāpēc šeit citēts no: LVA, 1448. f., 1. a., vēsturiskā izziņa.

kuros atrodamā informācija, manuprāt, bija lietderīga dažu pētījumā aplūkoto piemēru un tendenču dziļākai izpratnei.

1. PSRS Reliģisko kulta lietu padomes pilnvarotais LPSR Voldemārs Šeškens un viņa darba metodes

1. 1. Plāns par vienoto PSRS Katoļu baznīcu bez Romas un tā realizācija

Par RKLP pirmo vadītāju PSRS kļuva Ivans Poļanskis¹¹, bet Latvijas PSR – Krievijas latvietis Voldemārs Šeškens¹² (amatā no 1944. līdz 1948. gadam). Sākotnēji Voldemāra Šeškēna izveidotais birojs darbojās Daugavpilī, un viņa interešu lokā galvenokārt bija Romas katoļu un vecticībnieku draudžu un to garīdznieku darbība, taču tūlīt pēc padomju karaspēka ienākšanas Rīgā, uz galvaspilsētu pārceļas arī Šeškens, un RKLP Pilnvarotā biroju iekārto Kirova ielā 57 - 11.

Jouko Talonens savā grāmatā uzsver, ka arī Šeškēna “sākotnējās zināšanas viņam uzticētajos reliģiskajos un teoloģiskajos jautājumos bija gaužām vājas”¹³, tomēr, kā liecina Šeškēna ziņojumi Maskavai, šo trūkumu atsvēra samērā labas novērotāja spējas un

¹¹ Ivans Poļanskis (1898 – 1956) līdz 1947. gadam bija PSRS Valsts drošības ministrijas (VDM) (pēc 1954. gada – Valsts drošības komitejas (VDK)) darbinieks ar pulkveža dienesta pakāpi. 1947. gadā veselības dēļ atvaļinājās no aktīvā dienesta, taču padomi turpināja vadīt līdz pat 1956. gadam.

¹² Voldemārs Šeškens (1895 – ?) dzimis Rīgā (pēc citām ziņām – Latgalē), no 1921. gada strādājis dažādos amatos VĀK/BČK un Apvienotajā valsts politikajā pārvaldē (*Объединённое Государственное Политическое Управление, AVPP/ОГПУ*), kur vadīja slepeno (informatoru vervētāju) nodaļu un nodaļu, kas izstrādāja operācijas Kazahstānā. 1938. gadā arestēts. 1939. gadā atbrīvots. Pirms nosūtīšanas darbā uz Latviju strādāja PSRS Zinātņu akadēmijas Ļeņingradas Zinātnieku namā. Šeškēna personiskā lieta atrodas Krievijas Zinātņu akadēmijas Sanktpēterburgas filiāles arhīvā: 349. f., 3. a., 312. l., kā arī Latvijas Komunistiskās partijas Centrālās komitejas (LKP CK) nomenklatūras darbinieku personas lietu kolekcijā: LVA, PA-15500 f., 2. a., 6593. l. Latvijā Šeškēnam bija ciešas saiknes ar leTK, vēlāk VDM. Pēc 1948. gada par viņa darbību ziņu nav. Internetā Voldemāra Šeškēna vārds atrodams leTK, VDM un VDK vēsturei veltītā foruma ziņās. Pieejams:

<http://forum.mozohin.ru/index.php?action=printpage;topic=870.0>

¹³ Talonens, Jouko. *Baznīca staļinisma žņaugos. Latvijas Evaņģēliski luteriskā baznīca padomju okupācijas laikā no 1944. līdz 1950. gadam*. Rīga: Luterisma mantojuma fonds, 2009, 17. lpp.

diplomāta iemaņas; viņš labi izprata savu “novērojamo personu” psiholoģiju un prasmīgi prata izmantot viņu vājās vietas savās interesēs. Jādomā, ka šīs prasmes viņš bija apguvis kādā čekas skolā un pilnveidojis, kā to liecina viņa biogrāfija, būdams profesionāls vervētājs. Jāpiezīmē, ka Šeškēna darbībā vēl vērojama karalaika taktika: viņš neslēpj savu sadarbību ar Iekšlietu Tautas komisariātu, vēlāk Iekšlietu ministriju, un Valsts drošības ministriju, un, kā liecina arhīva dokumentos atrodamās norādes, izmanto arī šo institūciju piekoptās “pretpadomju elementu” iebiedēšanas, pakļaušanas un iznīcināšanas metodes.

Apskata turpinājumā tuvāk aplūkošu dažus piemērus Šeškēna darbības raksturošanai.

Ziņojumā I. Poļanskim 1945. gada 2. februārī¹⁴ V. Šeškēns piedāvā savu plānu, kā ietekmēt padomju varai vēlāmā virzienā Latvijas Romas katoļu baznīcas arhibīskapu metropolītu Antoniju Springoviču¹⁵. Ievērojams, ka Springovičam bija liela autoritāte ne tikai Latvijas katoļticīgo, bet arī luterāņu un citu kristiešu vidū, jo viņš bija viens no retajiem kristīgās Baznīcas vadītājiem, kurš kara beigās apzināti palika Latvijā. Turklāt šajā laikā PSRS RLKP bija izstrādājusi ambiciozu projektu, ko gan tā arī neizdevās īstenot: tās Romas katoļu baznīcas augstākās garīdzniecības vidū, kas turpināja darboties PSRS teritorijā, bija mērķtiecīgi meklēti bīskapi, kuri būtu apveltīti ar autoritāti un kuri ne tikai apliecinātu savu lojalitāti padomju varai, bet būtu arī gatavi saraut savas saiknes ar Vatikānu un izveidot autokefālu katoļu Baznīcu. To, kādā veidā Šeškēns gatavojies iesaistīt šajā plānā Springoviču, viņš detalizēti izklāsta savā ziņojumā Poļanskim 1945. gada 29. maijā.¹⁶ Vēl 1945. gada 31. janvārī RKLK pilnvarotā biroja rīcībā nonāk Springoviča vēstule PSRS Valsts drošības tautas komisāram Vsevolodam Merkulovam¹⁷, kurā Springovičs lūdz uzklaut viņa paskaidrojumus sakarā ar trīs katoļu garīdznieku – Henrika Tropa,

¹⁴ LVA, 1448.f., 1.a., 239.l., 2.-7.lp.

¹⁵ Antonijs Springovičs (1876 – 1958) – Latvijas Romas katoļu baznīcas atjaunotās Rīgas Metropolijas pirmais arhibīskaps metropolīts no 1920. līdz 1958. gadam.

¹⁶ LVA, 1448. f., 1. a., 239. l., 13. – 17.lp.

¹⁷ LVA, 1448.f., 1.a., 237.l., 13. – 15. lp.

Alfona Pastora un Ādolfa Tarbunasa¹⁸ – arestu 1945. gada 9. un 10. janvārī. Savā paskaidrojumā LRKB vadītājs apliecina, ka,

“ja ir radušās kādas aizdomas sakarā ar manas garīdzniecības attieksmi pret vācu okupantiem, tad es kategoriski paziņoju, ka vācieši no paša sākuma bija naidīgi noskaņoti pret katoļu garīdzniecību, kas pārauga dažāda veida ierobežojumos un atklātā vajāšanā. [...] Visiem ir zināms, ka vācieši, atkāpjoties no Rīgas, vardarbīgi, arestā aizveda abus manus palīgbīskapus: J. Rancānu¹⁹ un B. Sloskānu²⁰. Viņi noteikti gribēja aizvest arī mani, taču es tad biju smagi slimš.”²¹

Vēstules turpinājumā Springovičs uzsver, ka

“katoļu garīdzniecība palika uz vietas, ar vārdu un vēl vairāk – ar savu piemēru, tā nomierinoši ietekmējot savu draudžu locekļus. [...] Es esmu pārliecināts, ka tādu katoļu garīdznieku rīcību ikvienam savas dzimtenes patriotam ir jāatzīst par lielu nopelni dzimtenes priekšā”²².

Šešskens atsaucas arī uz Springoviča 1944. gada 21. decembra paziņojumu, ka viņš nepametīs Latviju kopā ar nacistiskās Vācijas karaspēku, lai ko tas viņam maksātu, un aicina to nedarīt arī citiem katoļu garīdzniekiem un draudzēm. Pilnvarotais uzsver, ka

“Springovičam bijusi taisnība, kad viņš savā iesniegumā biedram Merkulovam, saka: “.. gestapo man teica, ka par atteikšanos braukt uz Vāciju, man – kā krievu piekritējam – draud liktenīgas sekas. Un tikai ar lielām pūlēm un pastāvīgām briesmām dzīvībai man palaimējās izbēgt skumjajam liktenim”²³.

¹⁸ Pastoru un Tropu vēlāk atbrīvo, bet Tarbunasa sevišķā apspriede 1945. gada 15. decembrī pēc KPFSR Kriminālkodeksa 58.¹⁰ panta otrās daļas par “pretpadomju aģitāciju” notiesāja ar brīvības atņemšanu uz septiņiem gadiem. Skat. Cakuls, Jānis. *Latvijas Romas katoļu priesteri, 1918 – 1995: uzziņas*. Rīga: Rīgas Metropolijas kūrija, 1996, 140. lpp.

¹⁹ Domāts bīskaps Jāzepe Rancāns (1886 – 1969). No 1947. līdz 1960. gadam – Latvijas Valsts prezidenta vietas izpildītājs trimdā.

²⁰ Te domāts Boļeslavs Sloskāns (1983 – 1981).

²¹ LVA, 1448. f., 1. a., 237. l., 14. lp.

²² LVA, 1448. f., 1. a., 237. l., 14. lp.

²³ LVA, 1448. f., 1. a., 239. l., 3. lp.

Tādējādi, pēc Šeškēna domām, būtu nopietni apsverama iespēja izvirzīt Springoviču valsts apbalvojumam.²⁴ Jābilst, ka uz šādu piedāvājumu Šeškēnu nebūt nepamudināja simpātijas pret Latvijas katoļu vadītāju. Pilnvaroto vadīja pavisam citas intereses: “Springovičs varētu sajust, ka Maskava ir tuvāka un labāka par Romu.”²⁵ Atsaucoties uz sarunu ar Kārli Pugo,²⁶ kurš tajā laikā bija PSRS RKLP padomes priekšsēdētāja vietnieks un vadīja Rietumu reliģiju nodaļu, tas ir, pārzināja arī visas Latvijas kristīgās konfesijas, izņemot Krievu pareizticīgo baznīcu, Šeškēns uzsver, ka tādā veidā varētu palielināt arī Springoviča autoritāti Lietuvas katoļu garīdzniecības vidū. Savā ziņojumā Šeškēns arī ierosina atbrīvot apcietināto katoļu priesteri Pastoru²⁷, kas ir tuvs Springoviča draugs, tāpēc viņa atbrīvošana “atgrieztu Springoviču normālā stāvoklī”. Interesants ir Šeškēna dotais Springoviča raksturojums:

“Savu garīdzniecību viņš tur savās rokās stingri. Taču vecums viņam, manuprāt, tomēr traucē pašam līdz galam izstrādāt visus jautājumus. Senila, pilnīgi dabiska izklaidība un aizmāršība detaļās viņam neļauj palikt par tādu patstāvīgu vadītāju, kāds viņš, acīm redzot, bijis agrāk.

²⁴ LVA, 1448. f., 1. a., 239. l., 3. lp.

²⁵ LVA, 1448. f., 1. a., 239. l., 3. lp.

²⁶ Kārlis Pugo (1896 – 1955) PSRS bija beidzis IeTK/НКВД Augstāko skolu un divdesmitā gadsimta trīsdemistajos gados strādājis IeTK. Pēc Otrā pasaules kara bijis LKP Rīgas partijas komitejas pirmais sekretārs, Latvijas Valsts universitātes prorektors un LKP CK Augstākās partijas skolas vadītājs. Interesanti, ka jaunākās Krievijā publiski pieejamās Kārļa Pugo biogrāfijas darbu PSRS Reliģisko kultu lietu padomē piemin reti vai nemin vispār. Skat., piemēram, Зеньковский, Николай. “Пуго Карл Янович”, *Самые секретные родственники. Энциклопедия биографий*. Москва: ОЛМА ПРЕСС, 2005, С. 323.

²⁷ Te domāts garīdznieks, politiķis un publicists Alfons Pastors. Iespējams, ka 1945. gadā viņa atbrīvošana tiešām notikusi, taču bijusi tikai uz salīdzinoši īsu brīdi, jo 1948. gadā (pēc H. Tropa ziņām 1951. gadā) Pastoru notiesāja un izsūtīja spaidu darbos uz Sibīriju. No izsūtījuma viņš atgriezās Rīgā 1956. gadā, bet ar sagrautu veselību. Viņš dzīvoja metropolīta Springoviča ģimenē kā pensionārs, saņemdams vecuma pabalstu no Rīgas Metropolijas kūrijas. Vairāk skat.: Čakuls, Jānis. *Latvijas Romas katoļu priesteri, 1918 - 1995: uzziņas*. Rīga: Rīgas Metropolijas kūrija, 1996, 113. lpp.

Ja viņam būtu labs un noderīgs palīgs, kuram viņš bez ierunām uzticētos, viņu būtu iespējams izmantot”²⁸.

Uzmanību piesaista Šeškēna paskaidrojums šī raksturojuma noslēgumā: “Par visiem šiem apsvērumiem es nevienam absolūti neesmu ziņojis un bez Jūsu lēmuma nevienam neteikšu”²⁹. Vienā no nākamajiem ziņojumiem Poļanskim, 1945. gada 29. maijā, Šeškēns nopietni sāk apsvērt situāciju ar Latvijas katoļu uzraudzību, ja Springovičs vairs nevarētu veikt Baznīcas vadītāja pienākumus:

“Gadījumā, ja Springovičs noietu no skatuves, situācija var sarežģīties, ja vien jau tagad netiku sperti daži soļi, kuri iespējami kanonisko tiesību robežās, lai noformētu viņa vietniekus. Šo jautājumu pētu.”³⁰

Šādu Šeškēna pozīcijas maiņu izsaukusi Springoviča negaidītā rīcība pēc Valsts drošības ministrijas piedāvājuma viņam iesaistīties “cīņā pret bandītismu”. Saskaņā ar Šeškēna slepeno ziņojumu Poļanskim 1945. gada 4. maijā³¹, ir notikusi Springoviča tikšanās ar LPSR Valsts drošības tautas komisāru Alfonu Noviku, kuras laikā, te Šeškēns atsauca uz TKP priekšsēdētāju Vili Lāci, kas piedalījies šajā sarunā, metropolīts ir piekritis uzrakstīt aicinājumu “bandītiem” padoties. Tomēr, kā izrādījies, Springovičs faktiski ir ignorējis tikšanās laikā saņemtos norādījumus:

“Ja spriežam pēc Springoviča uzsaukuma satura, tad Springovičam bandītisms maigi aizstāts ar dezertieriem. Springovičs personīgi man teica, ka viņš apzināti nedaudz atkāpies no viņam piedāvātās aicinājuma (uzsaukuma) formas³², jo sarunā ar viņu neesot bijuši precizēti vairāki viņam ļoti svarīgi momenti: tie ir punkti vai iestādes, kur viņiem jāierodas, un kas ar šo publiku būs tālāk. “Man nav nekādu garantiju, ka viņus, kas būs ieradušies pēc mana aicinājuma, tūlīt pat nepiebeigs” – tieši tādi bija viņa vārdi. Un, izejot no tā, viņš neuzskatīja par iespējamu riskēt ar savu autoritāti, baznīcas autoritāti, un pats saka, ka negribēja un nevarēja kā metropolīts likt savai sirdsapziņai

²⁸ LVA, 1448. f., 1. a., 239. l., 3. lp.

²⁹ LVA, 1448. f., 1. a., 239. l., 3. lp.

³⁰ LVA, 1448. f., 1. a., 239. l., 14. lp.

³¹ LVA, 1448. f., 1. a., 239. l., 8. – 12. lp.

³² Viena no norādēm, ka Springovičam jau bija iedots iepriekš sagatavots teksts. To apstiprina arī ziņojuma tālākais teksts.

uzņemties tādu atbildību. Šo viņa apsvērumu rezultātā tad arī radās piebilde uzsaukuma beigās, kas aizkavēja viņa uzsaukuma publiskošanu, līdz tika izsludināts oficiālais paziņojums par dezertieru pieteikšanos.

Kad es pēc biedra Novika darbinieku lūguma ierados pie Springoviča, lai precizētu viņa uzsaukuma beigās veiktā grozījuma iemeslus, bija jau par vēlu – tas jau bija izplatīts”³³.

Turpinājumā Šeškens gan informē, ka Springoviča aicinājumam un tā izplatīšanai baznīcās ir bijusi liela nozīme, jo, piemēram, Ilūkstes apriņķī vien pieteikušies apmēram 150 cilvēki, 50 no tiem – ierindā un ar visiem ieročiem.³⁴ No ziņojuma tālākā teksta iespējams secināt, ka Šeškens ir pārliecināts gan par Springoviča autoritāti katoļticīgo vidū, gan to, ka, viņaprāt, var panākt, lai tā kalpotu padomju varas interesēm: kaut arī ar aicinājuma organizēšanu “ne viss bija izdarīts gludi, spriežot pēc visa, turpmāk līdzīgas aizķeršanās neatkārtosies”³⁵.

1946. gada 22. janvārī Poļanska vietnieka Jurijs Sadovska³⁶ vēstulē Šeškens saņem RKLP atbildi uz saviem apsvērumiem:

“Padome uzskata, ka attiecībā uz katoļiem visvājākā vieta ir Springoviča vientulība, jo viņam nav vietnieku un tuvu palīgu. Jūsu pasākumiem jābūt koncentrētiem šajā virzienā, lai izveidotu šo cilvēku kategoriju”³⁷.

1947. gada 25. jūlijā Rīgas Svētā Jēkaba katedrālē Springovičs, vēl nesaņēmis atļauju no Romas, konsekrēja divus bīskapus – Pēteri Strodu³⁸ un Kazimiru Duļbinski³⁹. Ārēji viņi turpināja Springoviča uzsāktu politiku attiecībās ar padomju varu, taču, kā rāda turpmākā

³³ LVA, 1448. f., 1. a., 239. l., 8. lp.

³⁴ LVA, 1448. f., 1. a., 239. l., 10. lp.

³⁵ LVA, 1448. f., 1. a., 239. l., 10. lp.

³⁶ Jurijs Sadovskis – kopš 1923. gada strādājis KPFSR IeTK Valsts politiskajā pārvaldē (*Государственное Политическое Управление, VPP/ГПУ*) un AVPP/ОГПУ.

³⁷ LVA, 1448. f., 1. a., 239. l., 55. lp.

³⁸ Pēteris Strods (1892 – 1960) – no 1947. līdz 1958. gadam Rīgas arhidiecēzes palīgbīskaps un Liepājas diecēzes apustuliskais administrators. No 1958. gada un līdz nāves brīdim Rīgas Metropolijas Rīgas arhidiecēzes un Liepājas diecēzes apustuliskais administrators.

³⁹ Kazimirs Duļbinskis (1906 – 1991) – no 1947. gada Rīgas arhidiecēzes palīgbīskaps. Apcietināts 1949. gadā. Piespriesti desmit gadi labošanas darbu noietnē.

LRKB vēsture, Baznīcas saglabāšanas interesēs. Protams, ka ilgi šāda dubultspēle viņiem neizdevās: par to liecina VDK ziņojums par katoļu baznīcas reakcionāro darbību 1956. gadā⁴⁰.

1.2. Sarīkojumi LELB liberalizācijā

Cits piemērs ir Šeškēna attiecības ar Latvijas evaņģēliski luteriskās Baznīcas vadību. Atgriežoties pie 1945. gada 2. februāra ziņojuma, redzams, ka jau no savas darbības uzsākšanas brīža Šeškēna attieksme pret LELB arhibīskapa pienākumu izpildītāju Kārli Irbi⁴¹ ir negatīva. Atzīstot, ka, izņemot Irbi, luterāņiem nav neviena cilvēka, ar kuru varētu runāt, viņš vienlaikus secina, ka Irbe savā uzvedībā ir “nepielūdzami nekaunīgs” un

“tas nav audzināšanas defekts, bet gan īpaša, pārdomāta sistēma, kā runāt par padomju pārstāvjiem. [...] To, ka viņš mēģina izmantot baznīcu, lai palīdzētu padomju varas ienaidniekiem, pietiekami skaidri pierāda tas fakts, ka mācītājos tika ieskaitīts bijušais latviešu-krievu-vācu virsnieks Martenss⁴², kuru pēc tam arestēja “SMERŠ” orgāni⁴³ un par kuru es Jums ziņoju personīgi. [...] Viņa lietām iespēju robežās sekoju uzmanīgi un, kur tas nepieciešams, presēju. Jautājums par luterāņu baznīcas vadību Latvijā šodien ir ļoti aktuāls. [...] Līdz Kurzemes jautājuma likvidācijai viņu var paciest, taču brīdī, kad tiks

⁴⁰ LVA, 270. f., 1c. a., 1122. l., 113. – 120. lp.

⁴¹ Kārlis Irbe (1885 – 1966) – luterāņu mācītājs, pedagogs un politiskais darbinieks. 1944. gada augustā, arhibīskapa Teodora Grīnberga aicināts, uzņēmies Latvijas evaņģēliski luteriskās Baznīcas virsvaldes ģenerālsekretāra amatu. 1944. gada 27. septembrī uz Grīnberga prombūtnes laiku iecelts par LELB arhibīskapa pienākumu izpildītāju un virsvaldes prezidentu.

⁴² Te domāts Pēteris Martens, kurš pirmās pakāpes ordināciju saņēma 1944. gada 19. novembrī. Martenu apsūdzēja “dzimtenes nodevībā” un “vācu okupantu atbalstīšanā”. 1945. gada 10. – 11. februārī saskaņā ar KPFSR Kriminālkodeksa 58.¹ panta otro daļu un 58.¹¹ pantu viņam piesprieda nāvessodu nošaujot.

⁴³ “SMERŠ” (Смерш (saīsinājums “Смерть шпионам!”, latviski “Nāve spiegiem!)) dibināts 1943. gada 19. aprīlī kā padomju armijas galvenās izlūkošanas pārvaldes 4. nodaļa. Organizācijas uzdevumos ietilpa pretizlūkošana un atbrīvoto padomju kara gūstekņu un PSRS okupēto zemju iedzīvotāju filtrēšana.

atbrīvota visa Latvijas teritorija, rezervē jau jābūt piemērotam kandidātam”⁴⁴.

Tā paša gada 5. oktobrī speciālā ziņojumā par LELB arhibīskapa amata pagaidu izpildītāja K. Irbes noskaņojumu un darbību, Šeškens vēlreiz uzsver, ka, “sākot no brīža, kad 1944. gadā Latvijā ienāk padomju vara, Irbe par visas savas darbības pamatu paņēma veco lozungu – “jo sliktāk, jo labāk” – un nemainīgi pie tā turējās, pat ne vienmēr slēpa”⁴⁵.

Arī Irbem bija piedāvāts parakstīt un izplatīt draudzēs tādu pat aicinājumu, kādu ir izplatījis Springovičs, taču Irbes pozīcija bija cita. Šeškens ziņo sekojošo:

“Irbe kategoriski atteicās, paziņojot, ka netic padomju orgānu solījumiem par no meža iznākušo cilvēku neaizskaramību un kamēr valdība nepublicēs dekrētu par visu arestēto, sākot no 1940. gada, amnestiju, viņš neuzskata par iespējamu izsludināt šādu vēstījumu”⁴⁶.

Viegli iedomāties, ka, ja Springoviča pozīcijā Šeškens saskatīja pierādījumu katoļu metropolīta lojalitātei pret padomju varu, tad Irbes nostāja savukārt nostiprināja viņā pārliecību, ka šis luterāņu pagaidu arhibīskaps padomju varai ir bīstams:

“Visa Irbes darbība pamatos ir naidīga pret pastāvošo kārtību, un tā mēģina apvienot pretpadomiski noskaņoto garīdznieku aprindas cīņai pret padomju varu zem luterāņu baznīcas karoga”⁴⁷.

Jābilst, ka Kārli Irbi arestēja 1946. gada 21. februārī par padomju varai kaitīgas darbības organizēšanu un 1947. gada 29. martā, pamatojoties uz KFPSR Kriminālkodeksa 58.¹ panta pirmo daļu, 58.¹⁰ un 58.¹¹ pantu, notiesāja uz desmit gadiem labošanas darbu nometnē⁴⁸. Taču jau pirms Irbes aresta notika pakāpeniska viņa uzskatiem tuvo LELB virsvaldes locekļu nomaiņa ar padomju varai, tai

⁴⁴ LVA, 1448. f., 1. a., 239. l., 4. lp.

⁴⁵ LVA, 1448. f., 1. a., 189. l., 43. lp.

⁴⁶ LVA, 1448. f., 1. a., 189. l., 43. lp.

⁴⁷ LVA, 1448. f., 1. a., 189. l., 43. lp.

⁴⁸ 1956. gada 15. novembrī Irbi atbrīvoja no ieslodzījuma. Bijis Rīgas Svētās Trīsvienības draudzes mācītājs no 1956. līdz 1966. gadam. Miris 1966. gada 2. novembrī.

skaitā VDM, lojāliem garīdzniekiem, kā arī pierādījumu vākšana par Irbes un viņa tuvāko līdzgaitnieku pretpadomju darbību. Slepējā ziņojumā Poļanskim 1945. gada 13. jūnijā Šeškens atzīst, ka

“aizstājēja Irbem šodien nav un vienkārši meklēt viņam aizstājēju nozīmē vienīgi paildzināt kardinālo risinājumu jautājumam par luteriskās baznīcas pārlīkšanu uz padomju slīdēm, un par elementāras padomju kārtības ieviešanu tajā”⁴⁹.

Šeškens piedāvā sasaukt luteriskās baznīcas sinodi. Viņš bija pārliecināts, ka situācijā, kad krasi samazinājies luterāņu mācītāju skaits un dažu mācītāju reputācija ir apšaubāma, sinodē vairākumu veidos laji, ar kuriem vienoties būs daudz vieglāk. Runāt par LELB likvidēšanu, viņaprāt, vēl nevar, jo saskaņā ar 1935. gada skaitīšanas datiem vairāk nekā 55% Latvijas iedzīvotāju bijuši luterāņi. Ziņojumā Šeškens informē arī par priekšdarbiem, kas jau veikti, lai plānu par sinodes sasaukšanu varētu veiksmīgi īstenot. Jāatzīmē, ka šos priekšdarbus var saukt par tipisku RKLP pilnvarotā praksi, ko pielietoja visu LPSR pilnvaroto darbā, proti, tādas pilnvarotajam lojālas garīdznieku un laju grupas veidošana, kas bez ierunām izpildītu pilnvarotā prasības, un jau esošo reliģiskās organizācijas izpildinstitūciju locekļu ietekmēšana pilnvarotajam vēlamajā virzienā. Tātad Šeškens plānoja izveidot iniciatīvas grupu no viņam lojāliem cilvēkiem, kas sagatavotu deklarāciju par LELB sinodes sasaukšanu, un iniciatīvas grupā iekļaut vienu no esošās virsvaldes lojālākajiem locekļiem, tādējādi nodrošinot, ka virsvalde netraucēs iniciatīvas grupas aktivitātes. Ziņojumu Šeškens noslēdz ar pārdomām par nākamo baznīcas arhibīskapu:

“Pagaidām noteiktas personas nav. Tā kā jautājums ir par baznīcas iekārtas demokratizāciju, atbilstošu kandidatūru šodien nosaukt ir grūti. Pašlaik pētu tautu savu iespēju robežās. Tomēr man šķiet, ka iniciatīvas grupas darba procesā, un, līdz ar šo darbu arī dziļāk zondējot cilvēkus, šai kandidatūrai ir jāparādās. Jebkurā gadījumā jaunās Virsvaldes – un līdz ar to arī arhibīskapa – darba programma ieliks arhibīskapu atbilstošos rāmjos. Tikai šī iemesla dēļ atlikt jautājuma risinājumu nebūtu mērķtiecīgi. Sliktākā gadījumā, ja

⁴⁹ LVA, 1448. f., 1. a., 239. l., 13. lp.

iniciatīvas grupas deklarācijai nebūs vēlamais rezultāts, mēs kā malā stāvošie varam pieņemt jebkuru lēmumu par deklarācijas un pašas iniciatīvas grupas turpmāko likteni”.⁵⁰

Šeškēna slepenajā ziņojumā PSRS RKLP 1945. gada 20. oktobrī atrodama sekojoša piezīme:

“Ar luterāņiem pagaidām īpašas izmaiņas nav notikušas. Pabeidzam veidot piecinieku, kuram vajadzētu kļūt par pagaidu virsvaldi. No šī sastāva, saskaņā ar luteriskās baznīcas satversmes 95§ tiks izvēlēts arhibīskapa vietnieka pienākumu izpildītājs.”⁵¹

Par to, kā varētu būt notikuši Šeškēna plānotie priekšdarbi, iespējams spriest vēl pēc dažām norādēm pilnvarotā arhīva materiālos. Piemēram, 1945. gada 10. aprīlī Baznīcas virsvalde pilnvarotajam iesniedz paziņojumu par tās sastāvu. Saskaņā ar šo paziņojumu, virsvaldē bez Irbes ir vēl trīs locekļi – Pauls Rozenbergs, Krišjānis Šlosbergs un Arturs Silķe⁵². 1945. gada maijā no Kurzemes atgriezās vēl viens virsvaldes loceklis – Alberts Virbulis. Tiesa, viņš maz piedalījās virsvaldes darbā. Vēlāk, pēc Irbes aresta, tā kā Virbulis bija palicis vienīgais no arhibīskapa aizvietotājiem, kuru bija izraudzījis arhibīskaps Teodors Grīnbergs, viņam pat uz īsu brīdi nācās ieņemt pagaidu arhibīskapa posteni.

Par Paulu Rozenbergu, vienu no redzamākajiem luterāņu teologiem pēc 1944. gada, kurš palika Latvijā, zināms tas, ka nacistiskās Vācijas okupācijas laikā viņš atklāti paudis nepatiku pret nacistu režīmu. Talonens raksta, ka

“ir saglabājušās liecības, ka kādos Rozenberga vadītos kapusvētkos viņš ir atklāti kritizējis vācu politiku attiecībā uz ebrejiem un pēc tam izsaukts uz noprotināšanu vācu drošības dienestā (*Sicherheitsdienst*)”⁵³.

⁵⁰ LVA, 1448. f., 1. a., 239. l., 15. lp.

⁵¹ LVA, 1448. f., 1. a., 239. l., 44. lp.

⁵² LVA, 1448. f., 1. a., 190. l., 16. lp.

⁵³ Talonens, Jouko. *Baznīca staļinisma žņaugos. Latvijas Evaņģēliski luteriskā baznīca padomju okupācijas laikā no 1944. līdz 1950. gadam*. Rīga: Luterisma mantojuma fonds, 2009, 11. lpp.

Rozenbergs bija viens no tuvākajiem Irbes domubiedriem, un pirmais iestājās par Irbes atbrīvošanu no apcietinājuma, tāpēc nav pārsteigums, ka 1946. gada 27. februārī arī Rozenbergu apcietināja⁵⁴. “Izvilkumā no Latvijas PSR Valsts [drošības] ministrijas pilnīgi slepenās izziņas par arestētā evaņģēliski luteriskās baznīcas mācītāja P. Rozenberga pretpadomju darbību”⁵⁵ redzams, ka izziņā ir apkopota “aģentūras izstrādes procesā” savāktā informācija par to, ka Rozenbergs bijis aizsargu organizācijas mācītājs, ka viņa brāļi veikuši aktīvu teroristisku darbību”, ka viņš pats ir “naidīgi noskaņots pret padomju varu, un ir aktīvs latviešu buržuāziskais nacionālists”⁵⁶. Pie šī pēdējā Rozenberga raksturojuma atgriezšos vēlāk, bet tagad daži vārdi par atlikušajiem virsvaldes locekļiem.

Par Artura Siļķes⁵⁷ “neīstā aģenta” traģisko lomu liecina grāmatā “Latvija padomju režīma varā” publicētais “Izvilkums no Latvijas PSR Valsts drošības ministrijas pilnīgi slepenā slēdziena par Evaņģēliski luteriskās baznīcas mācītāja A. Siļķes vervēšanu un viņa kā aģenta izmantošanas neiespējamību”⁵⁸. Arī šajā dokumentā, tāpat kā slēdzienā par Rozenbergu, ir norādes par aģentiem, kuri novēroja Siļķi (viņa paša segvārds bija “Zaķis”): dokumentā pieminēto aģentu segvārdi ir “Demokrāts” (piedalījies arī Rozenberga izsekošanā),

⁵⁴ Sevišķā apspriede Rozenbergam 1947. gada 29. martā pēc KPFSR Kriminālkodeksa 58.³, 58.¹⁰ panta otrās daļas un 58.¹¹ panta piesprieda astoņus gadus labošanas darbu nometnē. Viņu atbrīvoja 1957. gada 25. maijā. Noslepkavots tūlīt pēc nometnes atstāšanas 1957. gada 4. jūnijā.

⁵⁵ *Latvija padomju režīma varā: dokumentu krājums*. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2001, 308. – 310. lpp. Šajā publikācijā norādīta arī pilnā dokumenta atrašanās vieta: LVA, 1986. f., 2. a., 10758. l., 2. sēj., 35. – 37. lp.

⁵⁶ Turpat, 308. lpp.

⁵⁷ Arturu Siļķi arestēja tajā pašā dienā, kad Kārli Irbi, un arī tajā pašā 1947. gada 29. marta sevišķajā apspriedē viņam pēc KPFSR Kriminālkodeksa 58.³, 58.¹⁰ panta otrās daļas un 58.¹¹ panta piesprieda astoņus gadus labošanas darbu nometnē. Viņš bija atbrīvots un atgriezās Rīgā 1957. gadā. Saņēmis atļauju atkal kalpot mācītāja amatā, Siļķe pildīja mācītāja pienākumus Slokā, Salā un Irlavā. Siļķe bija docētājs arī Teoloģijasursos. 1963. gadā viņam piešķirts virsmācītāja tituls un zelta krusts. Miris 1965. gada 22. oktobrī.

⁵⁸ *Latvija padomju režīma varā: dokumentu krājums*. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2001, 302. – 307. lpp. Šajā publikācijā norādīta arī pilnā dokumenta atrašanās vieta: LVA, 1986. f., 2. a., 10758. l., 2. sēj., 28. – 34. lp.

“Krupnovs”, “Astra” un “Kalniņš.”⁵⁹ No šī slēdziena iespējams secināt, ka “Demokrāts” varētu būt bijis virsvaldes loceklis, jo informācija, kuru viņš sniedza, bija pieejama tikai Irbem ļoti tuviem cilvēkiem. Savukārt aģentu “Krupnovu” varētu mēģināt identificēt, izmantojot norādes par viņa saistību ar mācītāju Arvīdu Perlbahu un Ģertrūdes baznīcas kanceleju (ziņojumā gan nav precizēts, kura no Ģertrūdes baznīcām domāta).⁶⁰ Talonens ir izvirzījis versiju, ka aģents “Krupnovs” varētu būt bijušais adventistu sludinātājs Arnolds Kondrāts⁶¹. To apstiprina arī iepriekš minētās norādes: no 1945. gada Jaunās Ģertrūdes baznīcas pirmajā draudzē kalpoja prāvests Pēteris Kleperis⁶², bet Vecās Ģertrūdes baznīcā, kur kalpoja pats Siļķe, par viņa palīgu 1945. gadā bija norīkots tieši Kondrāts, kurš pēc aiziešanas no adventistiem un iestāšanās Latvijas Universitātes Teoloģijas fakultātē bija pievienojies Rīgas Atdzimšanas luteriskajai draudzei, kur savukārt kalpoja Perlbahs. Tādējādi, abas norādes ļauj izvirzīt pieņēmumu, ka aģents “Krupnovs”, iespējams, tiešām bijis Kondrāts.

No 1945. gada sākuma virsvaldes locekļu saraksta vēl atlicis Krišjānis Šlosbergs. Šo personu Talonens savukārt identificē kā VDM aģentu ar segvārdu “Demokrāts”⁶³. RKLP pilnvarotā arhīvā pagaidām neesmu atradusi tiešus pierādījumus par Šlosberga sadarbību ar VDK, taču ir vairāki, šķietami nesaistīti dokumenti, kurus, manuprāt, tomēr jāuzskata par vienas lietas atsevišķām daļām, un kas, iespējams, liecina par labu Talonena pieņēmumam. Nosaukšu to par Krišjāņa Šlosberga dzīvokļa lietu un aplūkošu to detalizēti.

1.3. Krišjāņa Šlosberga lieta

Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts arhīva 1448. fonda 48. lietā atrodams dokuments, kuru RKLP pilnvarotajam V. Šeškenam (ar

⁵⁹ Turpat, 306. – 307. lpp.

⁶⁰ Turpat.

⁶¹ Turpat, 36. lpp.

⁶² Turpat, 20. lpp.

⁶³ Talonens, Jouko. *Baznīca staļinisma žņaugos. Latvijas Evaņģēliski luteriskā baznīca padomju okupācijas laikā no 1944. līdz 1950. gadam*. Rīga: Luterisma mantojuma fonds, 2009, 36. lpp.

kopiju K. Šlosbergam, kurš dzīvo Jāņu⁶⁴ ielā 7 dz. 3) 1946. gada 7. janvārī izsūtījis PSRS Prokuratūras prokurors LPSR un parakstījis prokurora pienākumu izpildītājs, justīcijas 3. klases valsts padomnieks Čerkasovs.⁶⁵ Dokuments sākas ar frāzi, ka tas ir papildinājums LPSR prokuratūras 1946. gada 16. janvāra atbildei uz Šeškēna vēstuli.⁶⁶ Īsumā dokumenta saturs ir sekojošs: tajā paziņots, ka Šlosberga dzīvokļa jautājums vēl aizvien nav atrisināts. Proti, dzīvoklī Jāņa ielā 7, kuru apdzīvo Šlosbergs, vēlas atgriezties dzīvokļa likumīgais īpašnieks – pilsonis Marons, divu karā kritušu padomju armijas karavīru tēvs. Čerkasovs uzsver, ka pilsonim Maronam ir likumīgas tiesības atgriezties savā dzīvoklī, un, tā kā ilgāka vilcināšanās nav pieļaujama, prokuratūra informē, ka, ja līdz 1946. gada 11. februārim pilsonim Maronam nebūs sameklēts cits dzīvoklis, LPSR prokuratūrai nāksies pilsoni Šlosbergu no dzīvokļa Jāņa ielā 7 administratīvā kārtībā izlikt.

Nākamais dokuments 48. lietā ir Šlosberga lūgums PSRS RKLP pilnvarotajam palīdzēt atrisināt situāciju ar viņa dzīvokli⁶⁷. Lūgums datēts ar 1946. gada 6. februāri. Šlosbergs informē, ka 8. janvārī saņēmis Rīgas Kirova rajona prokuratūras lēmumu, saskaņā ar kuru viņam septiņu dienu laikā ir jāatstāj dzīvoklis Jāņa ielā 7. No tālākā teksta saprotams, ka Šlosbergs tajā pašā dienā vērsies pie Šeškēna, un ar viņa starpniecību – pie LPSR prokurora ar lūgumu, lai šis Kirova rajona prokuratūras (tātad – zemākas instances) lēmums būtu atcelts. Viņa lūgumu apmierina, un iepriekš minētā Čerkasova vēstule apstiprina to, ka Kirova rajona prokuratūras lēmums ir grozīts: Šlosberga izlikšana uz laiku ir atlikta, dodot iespēju šajā periodā pašam sameklēt jaunu dzīvokli pilsonim Iljam Moisejevičam Maronam. Tomēr, kā izrādās, jaunu dzīvokli Maronam Šlosbergs tā arī nav atradis, un tāpēc vēlreiz lūdz Šeškēna palīdzību, pievēršot pilnvarotā uzmanību faktam, ka Jāņa ielas 7. namā dzīvo galvenokārt luteriskās baznīcas kalpotāji. Atgādināšu Šlosberga lūguma datumu – 1946. gada 6. februāris. Tātad 6. februārī Šlosbergs ir gandrīz vai drošs par to, ka viņu

⁶⁴ Acīmredzot, dokumentā domāta Jāņa iela.

⁶⁵ LVA, 1448. f., 1. a., 48. l., 3. lp.

⁶⁶ Nav saprotams, kāpēc vēstule datēta ar 7. janvāri. Visticamāk, ka tā ir vienkārši lietvedības kļūda.

⁶⁷ LVA, 1448. f., 1. a., 48. l., 4. – 5. lp.

pašu 11. februārī var izlikt no dzīvokļa. Zīmīgi ir tas, ka viņš acīmredzami nezina, ka viņa lieta jau *de facto* ir atrisināta, turklāt LPSR valdības līmenī, proti, 1448. fonda 49. lietā atrodas tā LPSR prokuratūras 1946. gada 16. janvāra vēstule Šeškenam (šoreiz bez kopijas Šlosbergam), kuru tad arī papildina augstāk skatītā Čerkasova vēstule. Pamata vēstules teksts ir sekojošs:

“Uz Jūsu 1946. gada 12. janvāra⁶⁸ vēstuli Nr. 6, informēju, ka pilsoņa Šlosberga izlikšana no dzīvokļa Jāņu ielā 7. dz. 3 ir apturēta. Uzskatu, ka jautājumu var atrisināt vienīgi nekavējoties piešķirot pilsonim Maronam citu dzīvojamo platību. Šajā jautājumā LPSR Tautas Komisāru padomes priekšsēdētājs b. Vilis Lācis apsoliņa dot norādījumus b. Deglavam⁶⁹, ar kuru Jums jāsazinās ar mērķi, lai nekavējoties nodrošinātu pilsoni Maronu ar jaunu platību”⁷⁰.

Šo vēstuli papildina uz PSRS prokuratūras LPSR prokurora veidlapas ar roku rakstīta zīmīte, arī datēta ar 1946. gada 16. janvāri: “B. Šešken! Saskaņā ar Republikas prokurora norādījumu, lūdzu pieņemt b. Maronu un atrisināt dzīvokļa jautājumu”⁷¹. Zīmītes autora identitāte ir grūti nosakāma, taču, iespējams, ka to parakstījis LPSR prokuratūras izmeklēšanas daļas priekšnieks, justīcijas vecākais padomnieks Paegle (dokumentā paraksts grūti atšifrējams).

Interesanti, ka Šeškēna lietvedībā šīs prokuratūras vēstules iegrāmatotas tikai 12. februārī. Spriežot pēc 48. lietā esošās Šlosberga vēstules, Šeškēns līdz pat 6. februārim, kad Šlosbergs atkal lūdz viņa palīdzību, nav informējis Šlosbergu, ka viņa dzīvokļa jautājuma risināšanā ir iesaistījies pat valdības vadītājs. Pieļāvumam, ka šāda Šeškēna rīcība ir vērtējama kā neizdarība, nevar piekrist, īpaši ievērojot Šeškēna operatīvo rīcību, sniedzot palīdzību Šlosberga jautājuma risināšanā.

⁶⁸ Šeškēns oficiālo vēstuli PSRS Prokuratūras LPSR prokuroram nosūtījis četras dienas pēc tam, kad LPSR prokurors, precīzāk, prokurora pienākumu izpildītājs Rīgas Kirova rajona prokuratūras lēmumu jau ir grozījis. Tas varētu nozīmēt, ka sākotnējā vienošanās notikusi mutvārdos.

⁶⁹ Arnolds Deglavs (1904 – 1969) – Rīgas pilsētas darbaļaužu deputātu padomes izpildkomitejas priekšsēdētājs no 1944. līdz 1951. gadam.

⁷⁰ LVA, 1448. f., 1. a., 49. l., 4. lp.

⁷¹ LVA, 1448. f., 1. a., 49. l., 5. lp.

Visa iepriekš minētā sarakste starp Šeškenu un LPSR prokuratūras vadību un fakts, ka šīs dzīvokļa lietas risināšanā bijis iesaistīts arī Lācis, norāda, ka tā nav parasta dzīvokļa lieta, iespējams, ka patiesībā tā nemaz nav dzīvokļa lieta. Dotais gadījums, manuprāt, ļauj secināt, ka, no vienas puses, Šlosbergs ir bijis pietiekami svarīgs gan RKLK pilnvarotajam LPSR, gan LPSR prokuroram, taču vienlaikus, šķiet, ka viņš ir bijis arī tāds, kam jāliek saprast, ka viņš ir atkarīgs no padomju varas žēlastības. Ja piekrītam Talonena pieņēmumam, ka Šlosbergs bijis aktīvs VDM aģents (aģents “Demokrāts” darbojies jau 1945. gada janvārī⁷²), tad nav skaidrs, kāpēc pret viņu vēl vajadzēja pielietot šādas “pāraudzināšanas metodes”. Runājot par konkrētās lietas atrisinājumu, Šlosbergs savu dzīvokli paturēja, jo anketā, ko viņš aizpildījis 1949. gada maijā, norādīts, ka viņa dzīves vieta aizvien ir Jāņa iela 7 dz.3.⁷³ Minētās lietas sakarā jāatzīmē, ka Šlosberga dzīvokļa lieta sakrīt ar laiku (1946. gada janvāris – februāris), kad noslēdzās operatīvā darbība Irbes lietā. Atgādinājumam –Irbi apcietināja 21. februārī, un, spriežot pēc publicētā slepenā slēdziena Irbes lietā, aģenta “Demokrāta” ziņas bija viens no būtiskākajiem pierādījumiem Irbes pretpadomju darbībai.

Ar Šlosberga personību saistīti vēl daži interesanti arhīva dokumenti, proti, viņa dzīves gājuma apraksti. RKLK pilnvarotā arhīvā glabājas Šlosberga dzīves apraksts, kas datēts ar 1945. gada 21. novembri: gandrīz trīs lappušu garš, krievu valodā, rakstīts ar roku⁷⁴. Tajā pašā 1945. gada 21. novembrī uzrakstīta vēl viena autobiogrāfija, kuras kopija glabājas pilnvarotā arhīvā⁷⁵; arī krievu valodā, taču nu jau tikai vienas lappuses apjomā; rakstīta ar rakstāmmašīnu; bez Šlosberga personīgā paraksta. Visticamāk, ka saīsināšana un labojumi veikti pēc saskaņošanas ar Šeškenu, vai arī tos veicis pats pilnvarotais. Uzmanību piesaista dažas detaļas. Pirmkārt, ar roku rakstītajā

⁷² “Jau 1945. gada 14. janvārī aģents Demokrāts piegādāja čekai informāciju par mācītāju Robertu Feldmani, tuvu Irbes līdzgaitnieku; tajā bija sacīts, ka Feldmanis ir “buržuāzisks nacionālists.” Skat. Talonens, Jouko. *Baznīca staļinisma žņaugos. Latvijas Evaņģēliski luteriskā baznīca padomju okupācijas laikā no 1944. līdz 1950. gadam*. Rīga: Luterisma mantojuma fonds, 2009, 49. lpp.

⁷³ LVA, 1419. f., 2. a., 7. l., 155. lp.

⁷⁴ LVA, 1448. f., 1. a., 189. l., 67. – 68. lp.

⁷⁵ LVA, 1448. f., 1. a., 48. l., 88. lp.

autobiogrāfijā redzams, ka Šlosberga vārds ir *Kristiāns* (krieviski *Христiaan*), arī labotā krievu varianta beigās paraksta atšifrējumā uzrādīts vārda iniciālis *X*). Vārds Kristiāns liek domāt par Šlosberga vācbaltu izcelsmi, iespējams, tāpēc jau 1946. gadā dzīves aprakstā, kas rakstīts 9. martā⁷⁶, dienu pēc tam, kad Šlosbergu ievēlēja par Latvijas evaņģēliski luteriskās Baznīcas virsvaldes ģenerāļsekretāru, un 1949. gadā pēc RKLK pilnvarotā rīkojuma iesniegtajā anketā⁷⁷ Šlosbergs jau lieto vārdu *Krišjānis*. Taču daudz interesantāks ir 1945. gada autobiogrāfijās pieminētais fakts, ka par varonību cīņās pret bermontiešiem Šlosbergs ir apbalvots ar III šķiras Lāčplēša ordeni, tomēr nez kāpēc Šlosbergs noklusējis to, ka 1932. gadā viņš apbalvots ar III šķiras Triju Zvaigžņu ordeni (šis ordenis pieminēts tikai 1946. gada dzīves aprakstā), un ir arī II šķiras Somijas Baltās rozes ordeņa kavalieris. Tomēr galvenais, manuprāt, ir tas, ka Šlosbergs ir atklāti uzskaitījis visus citus savas dzīves faktus kā dienests cariskās Krievijas armijā, kura laikā veicis izlūkošanas darbu; Pirmā pasaules kara laikā vācu gūstā; līdz 1924. gadam dienējis Latvijas armijā, bijis 2. Vidzemes divīzijas štāba priekšnieks, dienestu beidzis pulkveža pakāpē; no 1924. līdz 1925. gadam bijis Kuldīgas apriņķa [policijas] priekšnieks; pēc tam iecelts par Rīgas prefekta palīgu un tajā pašā gadā – par Iekšlietu ministrijas administratīvā departamenta direktoru, “buržuāziskās Latvijas” ordeņa kavalieris; nacistiskās Vācijas okupācijas laikā bijis inspektors Rīgas dzīvokļu pārvaldē un personāla uzraugs. Šāds atklāts dzīves faktu uzskaitījums pats par sevi nav nekas neparasts, jo slēpt savu biogrāfiju nebija nekādas jēgas: tāpat padomju varas drošības institūcijas to agrāk vai vēlāk uzzinātu. Dīvaini ir tas, ka pietiktu tikai ar dažiem no šādiem faktiem, lai kādu apcietinātu un pat piesprieztu nāves sodu, kā tas notika ar iepriekš pieminēto Pēteri Martenu. Ar Šlosbergu nekas tāds nenotiek, viņš turpina darboties virsvaldē un ir Jāņa draudzes priekšnieks. Tiesa, viņa autobiogrāfijā nav nekā tāda, kas norādītu uz viņa “nedaudz kreisajiem uzskatiem”, kā raksta

⁷⁶ LVA, 1448. f., 1. a., 190. l., 3. lp.

⁷⁷ LVA, 1419. f., 2. a., 7. l., 155. lp.

Talonens⁷⁸. Drīzāk iespējams, ka Šlosbergs padomju drošības orgānu redzeslokā bija nonācis jau laikā no 1940. līdz 1941. gadam, taču, vai un kā notikusi viņa vervēšana, tas vēl noskaidrojams. Šlosberga 1949. gada anketas otrajā pusē ir īsa piezīme – viņa raksturojums, kurš, acīmredzot, balstīts uz RKLP pilnvarotā (tiesa ne Šeškēna, bet viņa sekotāja Restberga) novērojumiem:

“Šlosbergs agrāk bijis pazīstams nacionālists, priekšnieks – policijas prefekts, lišķīgs, naidīgs pret padomju varu, aktīvi pret padomju varu nedarbojas, bet tai piemērojas”⁷⁹.

Varam vien iedomāties, kādiem jābūt paņēmienu, lai piespiestu piemēroties padomju varas prasībām cilvēku, kurš par savu varonību karalaukā saņēmis Lāčplēša ordeni.

1.4. Jaunās LELB virsvaldes veidošanas aizkulises

1945. gada 25. septembrī no Maskavas ar uzdevumu koordinēt Latvijas biroja darbību Rīgā komandējumā ierodas Kārlis Pugo. Pugo komandējumam uz Rīgu vajadzēja nepārprotami liecināt par vietējā pilnvarotā darba nozīmi, taču biroja darba koordinācija bija tikai viens no viņa uzdevumiem. Pēc mēneša, 1945. gada 16. oktobrī, pilnīgi slepenajā atskaitē Poļanskim par komandējumu uz Latviju⁸⁰ Pugo detalizēti apraksta savu tikšanos ar Latvijas Romas katoļu baznīcas arhibīskapu metropolītu Antoniju Springoviču, kā arī pēc šīs tikšanās notikušās sarunas ar LPSR partijas un padomju darbiniekiem, tostarp LPSR IeTK Augustu Eglīti, LPSR Valsts drošības tautas komisāru Alfonu Noviku, TKP priekšsēdētāju Vili Lāci un LKP CK sekretāru Jāni

⁷⁸ Talonens, Jouko. *Baznīca stalinisma žņaugos. Latvijas Evaņģēliski luteriskā baznīca padomju okupācijas laikā no 1944. līdz 1950. gadam*. Rīga: Luterisma mantojuma fonds, 2009, 36. lpp.

⁷⁹ Talonens, Jouko. *Baznīca stalinisma žņaugos. Latvijas Evaņģēliski luteriskā baznīca padomju okupācijas laikā no 1944. līdz 1950. gadam*. Rīga: Luterisma mantojuma fonds, 2009, 36. lpp.

⁸⁰ ГАРФ, ф. 6991, оп. 3с, д. 15, л. 134 – 151. Publicēts *Ārvalstu arhīvu dokumenti par okupācijas režīmu Latvijā, 1940-1968. Dokumentu krājums*. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2008, 280. – 294. lpp.

Kalnberziņu par dažādiem jautājumiem, tai skaitā par arhibīskapa metropolīta Springoviča lūgumu ļaut atjaunot katoļu garīgā semināra darbību⁸¹. No Pugo detalizētās atskaites redzams, ka nozīmīgāko vietu Latvijas kristīgo konfesiju vidū RKLK ierādīja tieši Romas katoļu baznīcai, kuras darbība, domājams, tās saistības ar Vatikānu dēļ, jau kopš Otrā pasaules kara beigām un padomju varas pilnīgas nostiprināšanās Latvijā bija uzraudzīta īpaši rūpīgi.

Kā izriet no Šeškēna 1945. gada 20. oktobra ziņojuma, Pugo instruējis arī par to, kā rīkoties, lai īstenotu iepriekš aprakstīto Latvijas evaņģēliski luteriskās Baznīcas reorganizācijas plānu. To pierāda sekojoša piezīme: “[..] viss tiks īstenots tā, kā mēs šeit norunājām ar biedru Pugo”.⁸² Interesanti, ka arī paša Pugo ziņojumā Poļanskim par komandējumu Rīgā ir detalizēts pārskats par tikšanos ar Kārli Irbi, Arturu Silķi, Arnoldu Kondrātu, Arvīdu Perlbašu un Albertu Freiju, kā arī par plānoto Latvijas evaņģēliski luteriskās Baznīcas virsvaldes nomaiņu. Savā pārskatā Pugo plaši izmantojis tekstus no Šeškēna 1945. gada 2. februāra un 13. jūnija ziņojumiem, kuri jau iepriekš bija nosūtīti Poļanskim. Pārstāstot plānu par izmaiņām luteriskajā Baznīcā, Pugo, norādot uz šī plāna nozīmību, piemetina:

“Runājot par iepriekš minēto ar ev.-luterisko baznīcu saistīto pasākumu plānu, es konsultējos ar b. Noviku, Lāci, Kalnbērziņu un citiem LPSR partijas un padomju darbiniekiem. Visi viņi plānotos pasākumus akceptēja un uzskata, ka tagad nepieciešams pamata uzmanību pievērst iniciatīvas grupas atlasei un sagatavošanai.

Šo pasākumu īstenošanā, palīdzot RKLK pilnvarotajam, bez šaubām, visaktīvākajā veidā jāiesaistās arī citiem ieinteresētiem padomju varas orgāniem.”⁸³

Pugo iniciatīvas grupai bija iecerējis piešķirt visplašākās pilnvaras – līdz pat virsvaldes atcelšanai un luteriskās Baznīcas pagaidu pārvaldes izveidošanai⁸⁴, taču Šeškēna un Pugo iecerētais plāns līdz galam nebija realizēts: virsvaldes locekļu arests liecina, ka VDM

⁸¹ Turpat, 284. lpp.

⁸² LVA, 1448. f., 1. a., 239. l., 44. lp.

⁸³ *Ārvalstu arhīvu dokumenti par okupācijas režīmu politikā Latvijā, 1940-1968.*

Dokumentu krājums. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2008, 290. – 291. lpp.

⁸⁴ Turpat, 290. lpp.

luteriskās Baznīcas vadības maiņai bija izvēlējusies daudz “efektīgāku” veidu.

Pēc Irbes, Rozenberga un Siļķes aresta virsvaldē bija palikuši tikai Šlosbergs un Virbulis. Turpmākie notikumi luteriskajā Baznīcā plaši skatīti Talonena pētījumā, tāpēc, tikai ieskicējot tos, atsaukšos uz viņa aprakstīto:

“Virsvalde nolēma aicināt uz Rīgu Alūksnes mācītāju Gustavu Tūru.

Tūrs bija vecs Virbuļa draugs, un 1928. gadā viņi pat bija kopā ceļojuši pa Tuvajiem Austrumiem un Grieķiju. Šo iniciatīvu atbalstīja arī Voldemārs Šeškens, jo, pēc viņa domām, Tūrs bija saglabājis tīru reputāciju vācu okupācijas laikā (1941 – 1944)”⁸⁵.

Domājams, ka patiesībā iniciatīva nākusi tieši no Šeškēna. To, ka tieši viņš ir izvēlējis jauno arhibīskapa pienākumu izpildītāju, apstiprina izziņa, kuru viņš sagatavojis 1946. gada pavasarī⁸⁶. Tās noslēgumā par Tūru teikts sekojošais:

“Atstāj diezgan pieklājīgu iespaidu, nevar salīdzināt ar Irbi. Uz tiešiem jautājumiem par luterāņu baznīcas stāvokli atbild ar grūtībām, tā kā, pēc viņa vārdiem, līdz šim par to nav domājis”.

Un tieši tādu cilvēku, kurš “līdz šim nav domājis” par baznīcas lietām Šeškens uzskatīja par pieņemamāko arhibīskapa pienākumu izpildītāju, par kādu Tūrs arī kļuva 1946. gada 8. martā⁸⁷. 1946. gada jūnijā, divus mēnešus pēc Virbuļa nāves, par virsvaldes locekli kļuva Arvīds Kauliņš, bet 1947. gadā – Gustavs Šaurums un Pēteris Kleperis. Visi, šķiet, bija Šeškēna izraudzīti un viņam lojāli kandidāti, vismaz RKLP

⁸⁵ Talonens, Jouko. *Baznīca staļinisma žņaugos. Latvijas Evaņģēliski luteriskā baznīca padomju okupācijas laikā no 1944. līdz 1950. gadam*. Rīga: Luterisma mantojuma fonds, 2009, 62. lpp.

⁸⁶ Izziņā nav norādīts tās sagatavošanas datums, taču tā ir pēc kārtas otrais dokuments lietā, kas uzsākta 1946. gada 21. janvārī. LVA, 148. f., 1. a., 190. l., 2. lp.

⁸⁷ Latvijas evaņģēliski luteriskās Baznīcas virsvaldes protokoli 1946. gada 8. maijā. Publicēti Talonens, Jouko. *Baznīca staļinisma žņaugos. Latvijas Evaņģēliski luteriskā baznīca padomju okupācijas laikā no 1944. līdz 1950. gadam*. Rīga: Luterisma mantojuma fonds, 2009, 231. – 233. lpp. Iepazīstoties ar protokolu Nr. 1. ,var secināt, ka sēdi sasauca K. Šlosbergs un ka sēdē vēl bez Šlosberga piedalās tikai Virbulis. Tādējādi Tūra ievēlēšana par arhibīskapa pienākumu izpildītāju faktiski ir Šeškēna un divu virsvaldes locekļu vienošanās.

arhīvā vienā lietā⁸⁸ tieši blakus Tūra autobiogrāfijai glabājas arī Šauruma un Klepera autobiogrāfijas; pēdējā datēta ar 1946. gada 11. augustu. Šaurumu Šeškens varētu būt noskatījis, lai uzturētu spriedzi virsvaldē, vai arī lai demonstrētu draudzēm un ārpus Latvijas esošajai luterāņu garīdzniecībai, ka reformētā virsvalde ir likumīga vecās virsvaldes tiesību un tradīciju turpinātāja. Kaut arī Šaurums VDM darbiniekiem bija liecinājis pret Irbi, to, jādodomā, bija izsaukusi krīze Baznīcā, personiska nepatika un viņa vēlēšanās saglabāt Baznīcā vietu arī vācu draudzei. Jāatzīmē, ka viņš virsvaldē bija vienīgais no vecākās mācītāju paaudzes. Katrā ziņā diez vai par lojālu padomju varai var uzskatīt personu, kuras raksturojumā lasāms: “[..] reakcionāri noskaņots, vācu orientācijas, mantkārīgs, autoritatīvs kā liels sabiedriska un baznīcas darbinieks”⁸⁹. Turpretī Kleperim virsvaldē vajadzēja pārstāvēt padomju varai lojālo luterisko garīdzniecību: viņš bija izrādījies viens no retajiem garīdzniekiem, kurš apsveica padomju armijas ienākšanu Rīgā, 1944. gada 15. oktobrī noturot dievkalpojumu Jaunajā Ģertrūdes baznīcā. Klepera pozīcija dažus gadus vēlāk raksturota sekojoši: “[..] lojāls pret padomju varu, bauda zināmu autoritāti, cenšas virzīt baznīcu lojālā virzienā”⁹⁰. Talonens raksta, ka saskaņā ar visai izplatītu uzskatu gan vietējo, gan trimdas luterāņu vidū arī Kleperis ir “bijis viens no čekas informatoriem”⁹¹. Pagaidām atturēšos no šāda Klepera darbības vērtējuma, jo izskatītājās RKLK pilnvarotā lietās šādu norāžu nav, taču Klepera lietā glabājas kompromāts, kuru Šeškens uzdevumā vācis viens no viņa pastāvīgajiem informatoriem: palīgmācītājs Valfrīds Šīre jeb Šīris, kā viņš pats ir parakstījis savus ziņojumus⁹². Minētais kompromāts ir izgriezumi ar Klepera rakstiem, kuri publicēti “Baznīcas ziņās” nacistiskās Vācijas okupācijas laikā (atzīmes uz malām norāda uz 1944. gadu) un kuros Kleperis uzstājies pret padomju varu un atgādinājis par Baigā gada notikumiem. Kompromātu pavadošā vēstule datēta ar

⁸⁸ LVA, 1448. f., 1. a., 49. l.

⁸⁹ LVA, 1419. f., 2. a., 7. l., 149. lp.

⁹⁰ LVA, 1419. f., 2. a., 6. l., 147. lp.

⁹¹ Talonens, Jouko. *Baznīca staļinisma žņaugos. Latvijas Evaņģēliski luteriskā baznīca padomju okupācijas laikā no 1944. līdz 1950. gadam*. Rīga: Luterisma mantojuma fonds, 2009, 36. lpp.

⁹² Skat. LVA, 1448. f., 1. a., 49. l., 84., 85. – 90. lp.; 50. l. 23. – 24., 63., 133. – 135. lp.

1952. gadu.⁹³ Ja šis kompromāts bijis nepieciešams kā arguments Klepera pamudināšanai sadarboties ar VDK, tad tas varētu būt noticis laikā pēc minētā Šīres ziņojuma.

1.5. Piemērs par LELB denūciāciju rakstītājiem

Šīres ziņojumos atklājas arī iemesli, kas mudināja viņu pašu uz sadarbību ar pilnvaroto: vēlēšanās par katru cenu⁹⁴ iegūt mācītāja amatu un kalpošanas vietu, personiska rakstura konflikti ar citiem mācītājiem, kā arī nepatika pret Tūru un viņa vadības stilu. Manuprāt, Šīre nebija VDM ziņotājs, taču ar viņu viegli varēja manipulēt, un to izmantoja gan Šeškens, gan arī tie VDM informatori, kuri darbojās LELB. Runājot par pēdējiem, labs piemērs ir sarakste starp Šīri un Kondrātu.⁹⁵

1946. gada 15. decembrī Šīri ordinēja par mācītāju, taču bez tiesībām nēsāt amata krustu. Cik noprotams, viņš bijis sašutis par šo “brēcošo netaisnību” un 1947. gada janvārī vairākkārt rakstījis par to Šeškenam. Uz to viņu, jādodomā, pamudinājis tieši Kondrāts, kura atbilde uz kādu viņam sūtītu Šīres vēstuli arī glabājas RKLP pilnvarotā arhīvā.

Tieši Kondrāts, piekritot Šīrem, ka jācinās par tiesībām nēsāt krustu, pamudina viņu rīkoties vēl aktīvāk:

“Es domāju, ka Tev jāsažinās ar visiem bezkrustniekiem, arī ar Ēdoles Aleru⁹⁶, ko nesen ordinēja, un mums visiem vajadzētu parakstīt kādu kopēju rakstu, ar kuru varbūt varētu griezties kādā augstākā instancē. Būtu labi, ja Tu steigīgi atbrauktu pie manis”⁹⁷.

⁹³ LVA, 1419.f., 2. a., 6. l., 166. lp.

⁹⁴ Tam piemērs ir viņa ziņojums par kādu teoloģijas studentu Mārtiņu Ozoliņu, kuru bija plānots ordinēt par mācītāju. Pēc Šīres ziņojuma, ka Ozoliņš “ir sastāvējis vācu okupantu laikā Dzelzceļu aizsargu organizācijā Rīgā,” Ozoliņu par mācītāju neordinēja. Ziņojuma pilnu tekstu skat. LVA, 1448.f., 1.a., 49.l., 84.lp.

⁹⁵ Iespējamo saistību ar VDM skat. iepriekš.

⁹⁶ Te domāts Augusts Ālers, kuru ordinēja 1946. gada 31. oktobrī. 1947. gada 19. februārī viņš tika apcietināts un vēlāk notiesāts uz 10 gadiem labošanas darbu nometnē.

⁹⁷ LVA, 1448.f., 1.a., 50.l., 27.lp.

Kā atbilde šim pamudinājumam seko Šīres vēstule Šeškenam, kurā viņš apraksta Tūra vadības stilu virsvaldē un nosauc ar situāciju neapmierinātos mācītājus: gan tos, kuri bija ordinēti vēl Irbes laikā un ir tuvi Irbes nesadarbošanās pozīcijai, gan tos jaunos mācītājus, kuri neatbalsta arhibīskapa darbību citu iemeslu dēļ.⁹⁸

Šeškenam bija plaša sarakste arī ar mācītāju Indriķi Volbergu, kurš no 1946. līdz 1953. gadam kalpoja Latvijas evaņģēliski luteriskās Baznīcas Tukuma draudzē un kuram bija ieildzis konflikts ar iepriekšējā Tukuma draudzes mācītāja Virbuļa palīgmācītāju Jāni Melbārdi.⁹⁹ 1951. gadā Volbergs ar sūdzību par Melnbārdi un arī par Tūra nevēlēšanos šo konfliktu risināt vērsās pat pie Viļa Lāča.¹⁰⁰ Jābilst, ka pagaidām izskatītajās lietās atrastās šāda veida denunciacijas rakstījuši luterāņu mācītāji. Pret katoļu priesteriem vērstu informāciju savukārt iesnieguši viņu apkalpoto draudžu locekļi. Iespējams, ka atšķirības noteica arī tas, ka daudzos gadījumos pret luterāņu un pret katoļu garīdzniekiem izmantoja atšķirīgas ietekmēšanas metodes. RKLP pilnvarotā arhīvā ir arī diezgan daudz vēstuļu, kuras gan par katoļu, gan luterāņu garīdznieku nelikumīgo rīcību sūtījuši padomju aktīvistu – partijas un komjaunatnes komiteju un izpildkomiteju darbinieki. Piemēram, no Latgales saņemtas skolotāju sūdzības par neatļautu skolēnu katehēzi.¹⁰¹

1.6. Piemēri par draudžu drosmi aizstāvēt savus garīdzniekus

Vēlos atzīmēt arī cita veida vēstules, kaut arī to ir ļoti maz. Tādas ir divas 1945. gada 19. decembrī LRKB Viļānu, Viļakas, Abrenes, Vecmanes un Šķilbes draudžu vārdā rakstītās un daudzu draudžu locekļu parakstītās vēstules ar lūgumu atbrīvot par pretpadomju darbību apcietināto priesteri Antonu Skromani¹⁰². Kaut arī viņu cīņa

⁹⁸ LVA, 1448. f., 1. a., 50. l., 24. – 25. lp.

⁹⁹ Skat. LVA, 1448. f., 1. a., 190. l., 23. lp.; 191. l., 11. lp., 62. lp., 78. lp.; 51. l., 5. – 6. lp.

¹⁰⁰ LVA, 1448 f., 1. a., 52. l., 81. lp.

¹⁰¹ Skat., piemēram, LVA, 1448. f., 1. a., 191. l., 5. – 6. lp.

¹⁰² LVA, 1448. f., 1. a., 70. l., 69. – 72. lp.

par savu priesteri izrādījās neveiksmīga¹⁰³, uzdrošināšanās nostāties pret leTK rīcību, droši vien apzinoties, kā tā var ietekmēt arī viņu pašu likteni, ir cieņas vērts. Vēl viena līdzīga rakstura vēstule attiecas uz vēlāku laiku. Tā ir 1951. gada septembrī LPSR VDM adresētā LELB Gulbenes draudzes vēstule par pretpadomju darbību apcietinātā mācītāja Edgara Jundža¹⁰⁴ aizstāvībai¹⁰⁵. Arī šoreiz – rīcība nesekmējās, turklāt parakstītāji nonāca drošības iestāžu redzeslokā.

Arhīvā glabājas arī vairāki dokumenti, kas parāda, cik izmisīgi un reizēm arī ar dīvainiem aizbildinājumiem aizstāvēti apcietinātie garīdznieki. Piemēram, 1946. gada 29. jūnijā LRKB kanclers Miķelis Dukaļskis¹⁰⁶ raksta Šeškenam, ka Krāslavas draudzes prāvests Staņislavs Pelšs nevarēs nozīmētajā datumā ierasties uz kara tribunālu, jo 29. jūnijā Krāslavā sākas lieli reliģiskie svētki¹⁰⁷. Interesanti, ka ar šo vēstuli Pelša apcietināšana patiešām uz laiku tikusi atlikta, jo saskaņā ar katoļu vēsturnieka Henrika Trūpa-Tropa ziņām, Pelšu apcietina 1949. gadā¹⁰⁸. 1946. gada 28. oktobrī Rēzeknes apriņķa Gaigalavas pagasta “Stručānos” apcietina priesteri Jāzepu Razmusu. Cenšoties glābt Razmusu, Miķelis Dukaļskis 23. decembrī atkal raksta pilnvarotajam:

“Priesteris Jāzeps, Antona dēls, Razmuss, dzimis 1906. gada 7. jūlijā, ir psihiski slims, viņš ir ārstējies slimnīcā plānprātīgiem, tagad viņš neapzinās, ko dara.

¹⁰³ Priesterim Antonam Skromanim 1946. gada 5. jūlijā piesprieda desmit gadus un viņš mira apcietinājumā 1947. gada 19. decembrī, tieši divus gadus pēc viņa draudžu rakstītā lūgumraksta.

¹⁰⁴ Edgars Jundzis bija notiesāts, pamatojoties uz KPFSR Kriminālkodeksa 58.¹⁰ panta pirmo daļu par pretpadomju literatūras glabāšanu. Līdz 1955. gada augustam viņš izcieta sodu labošanas darbu nometnē Vorkutā.

¹⁰⁵ LVA, 1448. f., 1. a., 52. l., 169. – 172. lp.

¹⁰⁶ Miķelis Dukaļskis (1871 – 1957) – ievērojams katoļu garīdznieks un literāts. Uzskata par latgaliešu daiļprozas aizsācēju. Vienīgais latgaliešu literārais darbinieks, kurš rakstīja un izdeva grāmatas latīņu drukas aizlieguma laikā. Organizējis Madonas katoļu baznīcas būvi. Bijis Varakļānu dekāns (1943 – 1944 un 1948 – 1951), no 1944. līdz 1948. gadam – Rīgas Metropolijas kūrījas kanclers.

¹⁰⁷ LVA, 1448. f., 1. a., 71. l., 45. lp.

¹⁰⁸ Trūps-Trops, Henriks. *Latvijas Romas katoļu baznīca komunisma gados, 1940-1990*. Rīga: Romas katoļu metropolijas kūrījas izdevums, 1992, 71.lpp.

Minētais Razmuss tagad ir apcietināts un tiek pratināts. Ņemot vērā iepriekš minēto, Rīgas Metropolijas kūrīja lūdz Jūs norādīt atbilstošajām varas iestādēm par psihiski slima cilvēka neatbildību.”¹⁰⁹

Šoreiz vēstule nepalīdz, un Razmusu 1947. gadā LPSR IeTK karaspēka kara tribunāls “par dzimtenes nodevību, pretpadomju aģitāciju un propagandu”, tas, ir, atbilstoši KPFSR Kriminālkodeksa 58.¹ panta pirmajai daļai un 58.¹⁰ panta pirmajai daļai notiesā ar brīvības atņemšanu uz pieciem gadiem, ar mantas konfiskāciju¹¹⁰.

1.7. Iemesli jauna RKLP pilnvarotā LPSR iecelšanai

Atgriežoties pie iepriekš minētās Pugo atskaites, šoreiz pie daļas, kas veltīta Šeškēna darbības novērtējumam, jāatzīmē, ka, pēc Pugo domām, viens no būtiskākajiem Šeškēna darba apgrūtinājumiem bija tas, ka Šeškēns nezināja latviešu valodu, tāpēc iesniegtie materiāli, kas attiecās uz reliģisko draudžu reģistrāciju, reliģisko organizāciju izpildorgānu un kulta kalpotāju darbību un kas lielākoties bija rakstīti latviešu valodā, faktiski palika neskatīti, tikai “salikti pa mapēm”¹¹¹. Maskavā aizvien pieauga neapmierinātība ar LPSR pilnvaroto. Kā raksta Talonens, “viens no iemesliem, šķiet, bija tas, ka Šeškēns pārāk aktīvi kontaktējās ar dažādu konfesiju vadītājiem”¹¹². To apstiprina arī “Reliģijas kultu lietu padomes sēdes debašu stenogramma par Reliģijas kultu lietu padomes pilnvarotā V. Šeškēna atskaites ziņojumu” Maskavā 1946. gada 21. decembrī¹¹³. Stenogramma liecina, ka kritiski par to izteicies arī Pugo. Uzsverot, ka faktiski vienīgais Šeškēna informācijas avots par reliģisko situāciju Latvijā ir Springovičs, Pugo secinājis:

¹⁰⁹ LVA, 1448. f., 1. a., 71. l., 95. lp.

¹¹⁰ Jāzeps Razmuss apcietinājumā pavadīja ilgāku laiku – līdz 1956. gada 24. aprīlim.

¹¹¹ *Ārvalstu arhīvu dokumenti par okupācijas režīmu politiku Latvijā, 1940-1968. Dokumentu krājums*. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2008, 281. lpp.

¹¹² Talonens, Jouko. *Baznīca staļinisma žņaugos. Latvijas Evanģēliski luteriskā baznīca padomju okupācijas laikā no 1944. līdz 1950. gadam*. Rīga: Luterisma mantojuma fonds, 2009, 137. lpp.

¹¹³ ГАРФ, ф. 6991, оп. 4, д. 15, л. 116 – 151. Publicēts *Ārvalstu arhīvu dokumenti par okupācijas režīmu politiku Latvijā, 1940-1968. Dokumentu krājums*. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2008, 295. – 323. lpp.

“Es jautāju b. Šeškenam, cik aprīņķos viņš ir bijjis. Viņš atbildēja, ka aprīņķos nav bijjis, un, tātad, stāvokli uz vietas viņš nezina. Viņš aprobežojas tikai ar tām ziņām, kuras saņem no garīdzniecības. Ja uzdotu b. Šeškenam jautājumu, lai viņš raksturo garīdzniecību kopumā, vai nu tie būtu katoļi, vai luterāņi, kas ir vadošie kultī Latvijā, viņš šo raksturojumu par garīdzniecību kopumā dot nevarēs, jo viņš nekur nav bijjis”¹¹⁴.

Neapmierinātība pieauga 1947. gadā, kad attiecīgā gada septembrī PSRS Reliģisko kultu lietu padomes ierēdņi sazinājās ar Vili Lāci un uzdeva viņam tiešu jautājumu: vai, viņaprāt, Šeškens var turpināt darbu LPSR¹¹⁵. Neapmierinātību izsauca gan tas, ka kavējās reliģisko organizāciju draudžu pārreģistrācija (to pabeidza tikai 1949. gadā), gan tas, ka pretēji padomju varas plānam par reliģijas ierobežošanu, neraugoties uz smago finansiālo situāciju un daudziem garīdznieku arestiem laikā no 1945. līdz 1947. gadam,¹¹⁶ lielāko kristīgo baznīcu darbība bija aktivizējusies.

2. PSRS RKLP pilnvarotais LPSR Jūlijs Restbergs un viņa darbības piemēri

1948. gada 14. septembrī Šeškeni beidzot atstādināja no amata, un viņu nomainīja Jūlijs Restbergs¹¹⁷. Kaut arī Restbergs turpināja jau Šeškenu uzsākto stratēģiju kristīgo konfesiju uzraudzībā un tieši tikpat aktīvi sūtīja ziņojumus uz Maskavu PSRS RKLP vadībai, viņš savas attiecības ar kristīgo konfesiju vadību un garīdzniecību veidoja neitrālāk, un arī viņa izvēlētā taktika padomju varas izvirzīto

¹¹⁴ Turpat, 312. lpp.

¹¹⁵ Talonens, Jouko. *Baznīca staļinisma žņaugos. Latvijas Evanģēliski luteriskā baznīca padomju okupācijas laikā no 1944. līdz 1950. gadam*. Rīga: Luterisma mantojuma fonds, 2009, 137. lpp.

¹¹⁶ Pēc Talonena un Trūpa-Tropa apkopotajām ziņām laikā no 1945. līdz 1947. gadam apcietināti 19 luterāņu un 13 katoļu garīdznieki.

¹¹⁷ Jūlijs Restbergs (1892 – 1973) vismaz līdz 1938. gadam dienējis leTK/HKBД Sverdlovskas apgabala īpašajā nodaļā, bijis arī kara tribunāla loceklis. Sakarā ar VĀK-AVPP/ВЧК-ОГПУ piecu gadu jubileju apbalvots ar goda zīmi. Bija Reliģisko kultu lietu padomes pilnvarotais līdz 1960. gadam. Restberga lieta glabājas LKP CK nomenklatūras darbinieku personas lietu kolekcijā. LVA, PA-15500 f., 2. a., 6593. l.

mērķu īstenošanai atšķīrās no tās taktikas, kuru īstenoja viņa priekšgājējs. Ja Šeškens bija gatavs uz zināmu piekāpšanos garīdzniecības interesēm, kad to prasīja konkrētā situācija, Restberga taktika bija maksimālu šķēršļu radīšana garīdzniekiem viņu kalpošanas darbā. Arhīva dokumenti liecina, ka Restberga īstenotā pārraudzība bija daudz plašāka un intensīvāka, nekā to spēja īstenot Šeškens, kuram viņa darbības sākumā visu nācās darīt pašam un kurš ne reizi vien bija spiests sūdzēties Maskavai, ka vietējā vara ir pārāk kūtra visa viņam nepieciešamā nodrošināšanā¹¹⁸. Ja Šeškens vairāk pārzināja garīdzniecības virsotni un par pārējiem garīdzniekiem varēja spriest no atsevišķu ziņotāju sniegtās informācijas, tad Restberga darbība neaprobežojas tikai ar to, bet viņa padotie, piemēram, vietnieks A. Vereščagins, izmantojot vietējo padomju aktīvistu palīdzību un lietojot slepenajiem dienestiem raksturīgās metodes, vāca informāciju par garīdzniekiem un draudžu aktīvistiem jau visā Latvijas teritorijā¹¹⁹.

2.1. RLKP pilnvarotā operatīvās lietas: ko varam spriest no garīdznieku raksturojumiem. Piemēri par garīdznieku diskreditācijas metodēm

1949. gadā Latvijā pabeidza ne tikai esošo draudžu, bet arī draudzēs kalpojošo garīdznieku reģistrāciju. Katram garīdzniekam izveidoja personīgo lietu, kurā krāja visus materiālus, kas saistīti ar attiecīgā garīdznieka rīcību: anketa, kas saturēja būtiskākās biogrāfiskās ziņas, citi dzīves apraksti, sūdzības, dažādi protokoli, izziņas, preses publikācijas, kas parasti bija atmaskojoša rakstura, atklājot garīdznieka netikumus vai pretpadomju uzskatus, un cita informācija. Kā jau pieminēju iepriekš, atsevišķās anketās bija arī pilnvarotā sagatavots konkrētā garīdznieka raksturojums. To, ka Restbergs, atšķirībā no Šeškena, nav ticējis augstākās garīdzniecības lojalitātei pret padomju varu, skaidri parāda, piemēram, Tūra raksturojums, kurā par Tūru lasāms sekojošais:

¹¹⁸ Vairāk skat., piemēram, 1448. f., 1. a., 239. l., 7. lp.

¹¹⁹ Skat., piemēram, Vereščagina ziņojumu Restbergam par Tūra dievkalpojumiem. LVA, 1419. f., 2. a., 7. l., 71. – 73. lp.

“Aktīvs baznīcas darbinieks, redzams latviešu, buržuāziskais nacionālists, izmanīgs, flirtē ar padomju varu, lai paplašinātu un nostiprinātu baznīcu, nav apveltīts ar lielu autoritāti, egoists, varaskārs, aktīva pretpadomju rīcība nav fiksēta”¹²⁰.

Ja rūpīgāk analizē dažus citus raksturojumus, kas bija radušies ilgākas garīdznieka novērošanas laikā, un salīdzina ar konkrēto garīdznieku dzīves stāstiem, tad, manuprāt, var saskatīt dažas sakritības. Piemēram, katoļu garīdznieka Riharda Smilgas lieta¹²¹. Viņa 1949. gada 13. maijā aizpildītās anketas otrajā pusē ir lakonisks raksturojums: “Smilga ir fanātiķis, nacionālists, noslēgta rakstura, aktīvi sevi neparāda”. Tā kā Smilga šajā laikā bija LRKB 1946. gadā atjaunotā garīgā semināra profesors un Rīgas Svētā Jēkaba draudzes prāvests, viņš, jādomā, atradās nepārtrauktā drošības iestāžu novērošanā. 1958. gada 23. martā *Cīņa* publicēja kāda K. Krūmiņa¹²² feletonu “Divu kungu kalps”¹²³, kurā detalizēti aprakstītas Smilgas mīlas gaitas, pieminot arī aizdomīgus sakarus ar Rīgas Medicīnas studentu Rihardu Naikovski¹²⁴, par kuru Rīgas sabiedrībā tajā laikā baumoja, ka viņš ir homoseksuālis. Jāpiezīmē, ka VDK homoseksuāli orientētus cilvēkus bieži šantažēja un piespieda sadarboties, un arī baumu izplatīšana par homoseksuālu orientāciju varēja kļūt par šādas piespiešanas līdzekli. 1958. gada 4. maijā Restbergs kā reakciju uz šo feletonu saņēma vēstuli ar parakstu “Rīgas ticīgie katoļi”, kurā pausts Smilgas rīcības nosodījums un lūgums pārceļt viņu uz citu draudzi.¹²⁵ 1959. gada 30. jūnijā Restbergs sagatavo izziņu par Smilgu, kur atkārtots iepriekš citētais Smilgas raksturojums¹²⁶. Romas katoļu baznīca uz sacelto skandālu reaģē mierīgi: Smilga turpina būt par garīgā semināra profesoru un arī kalpot tajā pašā Rīgas Svētā Jēkaba draudzē, un tikai 1961. gadā viņu norīko kalpot uz Rīgas Sāpju

¹²⁰ LVA, 1419. f., 2. a., 7. l., 70. lp.

¹²¹ LVA, 1419. f., 2. a., 9. l., 2. sēj., 92. – 102. lp.

¹²² Autors labi pārzinājis teoloģisko terminoloģiju, garīgā semināra dienas kārtību un nodarbību sarakstu.

¹²³ LVA, 1419. f., 2. a., 9. l., 2. sēj., 94. lp.

¹²⁴ Starp citu, tajā pašā 1958. gadā Linards Naikovskis salaulājās ar Mirdzu Ķempi Krievu pareizticīgajā baznīcā.

¹²⁵ LVA, 1419. f., 2. a., 9. l., 2. sēj., 95. lp.

¹²⁶ LVA, 1419. f., 2. a., 9. l., 2. sēj., 97. lp.

Dievmātes draudzi, tas ir, uz vienu no retajām Rīgas draudzēm, kuras dievnams Vecrīgā bija pieejams ārzemju tūristu apmeklējumiem. 1970. gadā RKLP pilnvarotais Prolets Liepa¹²⁷ Smilgas raksturojumā jau raksta: “Lojāls, padomju likumdošanas par reliģiskajiem kultiem pārkāpumi no viņa puses nav fiksēti”¹²⁸.

Smilgas lietā parādās metode, kas Restberga laikā plaši izmanto nepiekāpīgāku garīdznieku diskreditācijai¹²⁹.

Vēl viens piemērs – luterāņu mācītājs Vilhelms Migla. Viņa 1949. gada raksturojumā lasāms:

“Buržuāzisks nacionālists pielīdzējs. Verdziski kalpo Tūram, tāpēc nav sava “es”. Reakcionāri noskaņots pret padomju varu”.¹³⁰

Arī Miglas lietā atrodams feļetona manuskripts – ar parakstu L. Raiskums, Ansis Tupukāja, datēts ar 1953. gada 2. jūliju, ar Restberga atzīmi “Zināšanai”¹³¹. Pagaidām neesmu atradusi šī feļetona publikāciju. Tā kā arhīvā atrodami daži dokumenti, kas rāda, ka pirms tādu materiālu, kuros minēti garīdznieki, publicēšanas, laikrakstu redakcijas parasti nosūtīja manuskriptus pilnvarotajam apstiprināšanai¹³², iespējams, ka šajā gadījumā publicēšana ir atlikta.

No vairākām lietām redzams, ka garīdzniekus, kurus Restbergs bija raksturojis kā padomju varai nelojālus, pēc neilga laika apcietināja, piemēram, katoļu garīgā semināra profesoru Viktora Terenkēviča¹³³ un Staņislava Zepa¹³⁴ lietas. Manuprāt, šīs lietas jāvērtē kā netieša norāde uz pilnvarotā institūcijas ciešu sadarbību ar VDM, vēlāk VDK. Arhīvā ir atrodami arī dokumenti, kas liecina, ka ar “ieinteresētām organizācijām” saskaņo arī konkrētu mācītāju norīkošanu draudzēs¹³⁵. Tādējādi var iezīmēt kārtību, kādā šī norīkošana notika: Baznīca izvirzīja savus kandidātus, un viņu vārdus, kopā ar dzīves aprakstu un

¹²⁷ RKLP pilnvarotais no 1961. gada.

¹²⁸ LVA, 1419. f., 2. a., 9. l., 2. sēj., 102. lp.

¹²⁹ Skat. arī LVA, 1419. f., 2. a., 6. l., 77. lp.;

¹³⁰ LVA, 1419. f., 2. a., 7. l., 18. lp.

¹³¹ LVA, 1419. f., 2. a., 7. l., 20. lp.

¹³² Piemēram, LVA, 1448. f., 1. a., 18. l., 35. lp.

¹³³ LVA, 1419. f., 2. a., 9. l., 2. sēj., 130. – 131. lp.

¹³⁴ LVA, 1419. f., 2. a., 8. l., 1. sēj., 77. – 83. lp.

¹³⁵ Skat., piemēram, LVA, 1448. f., 1. a., 1. l., 62. lp.

citū pieprasīto informāciju par kandidātiem nosūtīja saskaņošanai RKLP pilnvarotajam; pilnvarotais saskaņoja šo kandidātu ar “ieinteresētajām organizācijām” uz vietas, bet, ja runa bija par Baznīcas vadību, – arī ar PSRS RKLP. Ja piekrišana kandidātam bija saņemta, pilnvarotais akceptēja Baznīcas kandidatūru, izsniedza reģistrācijas apliecību darbam konkrētajā draudzē, un garīdznieks varēja sākt pildīt savus pienākumus. Par visām garīdznieku norīkošanām draudzēs bija sniegts pārskats Maskavas vadībai.

2.2. RKLP pilnvarotā patstāvīgi vadītās operācijas

Vairāki arhīva dokumenti ļauj izvirzīt pieņēmumu, ka pilnvarotā institūcija arī Restberga darbības laikā turpināja būt nozīmīga VDM, vēlāk VDK (VDM/VDK) informatore, aktīvi piedalījās VDM/VDK īstenotajās operācijās, kā arī pati bija atsevišķu operatīvu sarīkojumu iniciatore. Kaut arī Restberga darbība īpaši aktīva bija pēc 1954. gada, arī manis aplūkotajā periodā ir vairāki interesanti piemēri.

Arhīva materiāli liecina, ka Restbergs turpināja izmantot jau Šeškēna savervētos ziņotāju pakalpojumus. Klāt anonīmiem ziņojumiem, kā, piemēram, vēstulei, kura datējama ar 1950. gadu un kurā nosaukti vairāki luterāņu mācītāji, kas aktīvi apmeklējuši reliģiskās organizācijas “Kristīgā zinātne” pasākumus¹³⁶, atrodamas arī konkrētu garīdznieku sūdzības. Autori parasti lūdza pilnvaroto iejaukties ar viņa amatu saistītu jautājumu risināšanā, piemēram, izsakot savu neapmierinātību ar pārcelšanu uz citu draudzi, taču šajos lūgumrakstos bieži bija nosaukti arī to garīdznieku vārdi, kuriem, viņuprāt, ir pretpadomju uzskati.¹³⁷

Apmeklētāju sarunas bija ierakstītas. Par to liecina Poļanska vēstule Restberga vietniekam Vereščaginam, kurā viņš pārmet, ka atsevišķu sarunu ieraksti ir pārāk īsi un lakoniski:

¹³⁶ LVA, 1448. f., 1. a., 15. l., 22. lp.

¹³⁷ Piemēram, LVA, 1448. f., 1. a., 52. l., 104. lp.

“Piemēram, 1954. gada 11. novembra sarunas ierakstā nav norādīts, uz kādu reliģisko draudzi nozīmēts garīdznieks Pujāts un kādi ir nozīmēšanas iemesli”¹³⁸.

Iespējams, ka pilnvarotā rīcībā esošā informācija bija izmantota arī jaunu VDM/VDK ziņotāju vervēšanai. Jābilst, ka arhīvā nav atrodamas ne pašreiz vēl aktīvo garīdznieku lietas, ne arī vairāku mācītāju lietas, kas pensionējās jau padomju laikā. Tāpat nav vairāku garīdznieku uzskaites kartīšu.

Viens no tādu operatīvo sarīkojumu piemēriem, kuru iniciators bija tieši RKLK pilnvarotais, bija Aglonas svētku un svētceļojumu ierobežošana. No 1945. līdz 1947. gadam, kad PSRS Rietumu sabiedrotajiem bija svarīgi pierādīt, ka PSRS un jo īpaši jaunajās republikās reliģisko brīvību neierobežo, un Latvijā Šeškenam bija svarīgi nostiprināt arī Springoviča autoritāti, Visvētākās Jaunavas Marijas debesīs uzņemšanas svētkiem Aglonā 15. augustā sākotnēji nekādus šķēršļus nelika. Pilnvarotais ne tikai rūpējās, lai Springovičs varētu bez problēmām turp nokļūt¹³⁹, bet arī pats tajos piedalījās kā viesis, tā vēlāk izpelnoties asu PSRS RKLK kritiku par nepareizi īstenotu valsts un baznīcas attiecību politiku. 1948. gadā jaunais pilnvarotais Restbergs Aglonā jau organizē virkni sarīkojumu, piemēram, kino un cirka mākslinieku izrādes, pārtikas un rūpniecības preču tirdziņus, lai novirzītu “svārstīgo masu”¹⁴⁰ no svētku apmeklēšanas. Tā kā sarīkojumi mērķi nerasniedza, un svētkos piedalījās ap 70 000 cilvēku, 1949. gadā Aglonas svētku apmeklēšanu ierobežojošie sarīkojumi, par kuriem Restbergs jau 1949. gada 29. maijā un 3. augustā¹⁴¹ informē Poļanski, ir krietni nopietnāki. Bija paredzēts organizēt tautas sapulces, politpārrunas par starptautisko stāvokli un vienlaikus t.s. “sarkanos vezumus”, tas ir, labības nodošanu valstij; plānots ieviest transporta ierobežošānu un organizēt milicijas un autoinspekcijas posteņus uz ceļiem, lai cilvēkiem nemaz nebūtu iespējams līdz Aglonai nokļūt; arī kolhoziem bija aizliegts dot automašīnas un zirgu pajūgus.

¹³⁸ LVA, 1448. f., 1. a., 6. l., 85. lp.

¹³⁹ LVA, 1448. f., 1. a., 70. l., 35. lp.

¹⁴⁰ Kā raksta pats Restbergs, “par fanātiķiem nav runas”. LVA, 1448. f., 1. a., 1. l., 45. lp.

¹⁴¹ LVA, 1448. f., 1. a., 1. l., 45. – 46. lp.

Bija jāorganizē bērnu un sporta svētki, dziesmu dienas ar koru uzstāšanos un citi sarīkojumi. Tomēr īpašu uzmanību jāpievērš sekojošam sarīkojuma plāna punktam:

“2. augustā jāsasauc Latgales apriņķu LKP sekretāru sanāksme, lai sniegtu precīzas instrukcijas, kā organizēt vietējos pasākumus, taču, nepieminot to, ka tas notiek ar mērķi novērst dievlūdžējus no svinībām Aglonā”¹⁴².

Tas nozīmē, ka RKLP pilnvarotais šo sarīkojumu plānu izstrādāja un īstenoja, saskaņojot savu rīcību un dodot konkrētus rīkojumus Iekšlietu ministrijai un izpildvaras struktūrām, bet apejot partijas organizācijas.

Salīdzinot pilnvarotā ziņojumus ar LPSR VDM/VDK ziņojumiem LPSR Ministru Padomei, redzams, ka VDM ir izmantojusi pilnvarotā rīcībā esošo informāciju.¹⁴³ Uz atsevišķiem dokumentiem VDM ir norādīta kā viens no konkrētā dokumenta adresātiem.¹⁴⁴ Šie un citi Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts arhīvā atrodamie dokumenti atspoguļo VDM/VDK kontroli pār Latvijas kristīgo baznīcu vadību, piemēram, jādomā, ka jau no paša sākumā VDM/VDK kontrolēja t.s. “miera darbu”.

2.3. VDM/VDK kontrole pār LRKB un LELB vadības piedalīšanos miera piekritēju kustībā

1952. gada 31. martā Springovičs Krievu pareizticīgās baznīcas metropolītam Nikolajam rakstīja, ka jau 1947. gadā viņš aicinājis katoļu garīdzniecību Dievišķo Liturģiju papildināt ar īpašu lūgšanu par mieru. 1949. gadā 2. oktobrī, t.s. Miera dienā, kā arī 2. Vissavienības miera piekritēju kongresa laikā Rīgas Svētā Jēkaba baznīcā bīskaps Pēteris Strods kalpojis svinīgo liturģiju par “mieru visā pasaulē”¹⁴⁵. 1950. gadā Romas katoļu baznīcas “miera darbs” paplašinājās ārpus Baznīcas un arī Latvijas robežām. 1951. gada 2. martā Springovičs vērsās pie PSRS

¹⁴² LVA, 1448. f., 1. a., 1. l., 46. lp.

¹⁴³ Piemēram, LVA, 270. f., 1c a., 1122. l., 113. – 120. lp., 136. – 140. lp.; turpat, 986. l., 89. lp.; turpat, 1205. l., 71. – 72. lp., 128. – 129. lp.

¹⁴⁴ Piemārm, LVA, 1448. f., 1. a., 2. l., 55. lp.; turpat, 3. l., 39. – 40. lp.

¹⁴⁵ LVA, 1448. f., 1. a., 1. l., 34. – 35. lp.

RKLP priekšsēdētāja ar lūgumu nodot Latvijas katoļu sveicienu Vispasaules Miera padomei un apstiprināja Latvijas Romas katoļu baznīcas atbalstu šīs padomes aicinājumam piecām pasaules lielvalstīm noslēgt Miera paktu. Pēc šādas lojalitātes apliecināšanas padomju ārpolitikas kursam, Latvijas Romas katoļu baznīcai bija dota atļauja (Krievu pareizticīgās baznīcas ielūguma formā) piedalīties sākumā PSRS miera piekritēju kustības organizētās konferencēs, pēc tam arī Vispasaules miera piekritēju kongresos.

Līdzīgi, bet nedaudz ātrāk, “miera darbam” bija piesaistīta Latvijas evaņģēliski luteriskā Baznīca, kuras lojalitāti padomju varai Tūrs, kas 1949. gadā bija kļuvis par arhibīskapu, apliecināja pie katras izdevības. 1950. gadā Tūrs pirmo reizi devās uz miera un tautu draudzības tēmai veltītu konferenci Kaukāzā.¹⁴⁶ Talonens Tūra iesaistīšanos “miera darbā” raksturo sekojoši:

“1950. g. bija nozīmīgs gads LELB miera politikai. Sākot no 1947. gada, miera jautājums aizvien biežāk un biežāk parādījās arī LELB dienaskārtībā, un arhibīskaps Tūrs regulāri piedalījās dažādās mieram veltītās konferencēs un citos pasākumos. Vēlāk viņš pat tika ievēlēts par Latvijas PSR Miera komitejas locekli. Izmantojot savu viltīgo politiku, Tūrs tādējādi mēģināja atrast LELB jaunas iespējas piedalīties Padomju Latvijas sabiedriskajās norisēs. LELB bija nonākusi gandrīz pilnīgā izolācijā, un Tūrs mēģināja šo situāciju mainīt. Taču vienlaikus, sekojot šai politikai, viņš arī aizvien vairāk un vairāk kļuva vienīgi par instrumentu padomju miera politikas īstenošanā”¹⁴⁷.

Atšķirībā no Tūra Springovičs parakstīja dažādus vēstījumus, taču pats uz konferencēm nebrauca, kā katoļu delegācijas vadītāju savā vietā nozīmējot bīskapu Pēteri Strodu. Arhīva dokumenti liecina, ka Romas katoļu baznīcas aktivitātes arī miera kustības ietvaros bija īpaši uzmanītas. To noteica gan Baznīcas īpašais statuss padomju valdības un arī PSRS RKLP acīs, gan, iespējams, arī Stroda personība. Pirmo iemeslu apstiprina, piemēra, 1949. gada 21. jūlija PSRS RKLP

¹⁴⁶ *Baznīcas Kalendārs*. Rīga: LELB, 1957, 32. – 33. lpp.

¹⁴⁷ Talonens, Jouko. *Baznīca staļinisma žņaugos. Latvijas Evaņģēliski luteriskā baznīca padomju okupācijas laikā no 1944. līdz 1950. gadam*. Rīga: Luterisma mantojuma fonds, 2009, 198. lpp.

priekšsēdētāja vietnieka Sadovska paustais viedoklis, tiekoties LRKB kūrijā ar Springoviču un Strodu:

“Baznīcas īpašo stāvokli nosaka tas, ka tā, atšķirībā no citiem reliģiskiem kultiem, pakļaujas reliģiski administratīvam centram, kas atrodas ārpus PSRS robežām, un atzīst par savu augstāko vadītāju Romas pāvestu, kurš izteikti naidīgi izturas pret Padomju Savienību un cenšas organizēt cīņu pret to. Padomju valsts, kas uzticīga savam principam neiejaukties baznīcas iekšējās lietās, tās organizatoriskajos, dogmatiskajos un hierarhiskajos pamatos, tomēr nevar pieļaut, ka pāvesta politiskās simpātijas un darbība atrastu kaut kādu atspoguļojumu katoļu garīdzniecības darbībā PSRS. Ikviens mēģinājums šajā virzienā no atsevišķu personu puses tiks apstādināts pašā enerģiskākajā veidā, bet, ja šos mēģinājumus īstēnos visa baznīca, var izveidoties nopietns konflikts starp to un Valsti, kas acīmredzot nebūtu vēlams ne vienai, ne otrai pusei.”¹⁴⁸

Sadovskis uzsvēra, ka konflikts būs neiespējams, ja Latvijas Romas katoļu baznīca pilnībā norobežosies no Vatikāna pozīcijas.

RKLP un valsts drošības orgāniem aizdomīga likās arī Stroda pozīcija. Jau iepriekš aplūkotajā 1945. gada atskaitē par komandējumu Rīgā par Strodu ļoti negatīvi izteicies Pugo:

“Strodam ārējā dievbijība sapinusies ar viltību un glaimiem. Tas jūtams sarunā par jebkuru tēmu. Sarunā ar mani Strods izturējās uzsvērti ļoļāli, bet uzmanīgi. Viņš pilnībā ir apguvis jezuītisma metodi”¹⁴⁹.

To, ka Strods ir bijis bīstams pretinieks, pierāda Šeškēna slepenais ziņojums par sarunu ar Strodu 1945. gada 11. novembrī¹⁵⁰, kādā no reizēm, kad Šeškēns “vizitēja” kūrijā:

“Strods pēkšņi, man pavisam negaidīti, paziņoja tā, it kā par šo jautājumu sen jau spriests, ka viņiem ir zināms tas, ka Springovičs ir vienīgais augstākās katoļu garīdzniecības pārstāvis PSRS un ka būtu pavisam dabiski, ja tieši viņš kļūtu par Padomju Savienības katoļu baznīcas vadītāju. [...] Taču diemžēl tas nav iespējams bez pāvesta atļaujas. Ja varētu saņemt šo pāvesta atļauju, tad viss būtu brīnišķīgi.

¹⁴⁸ LVA, 270. f., 1c. a., 452. l., 440. – 441. lp.

¹⁴⁹ *Ārvalstu arhīvu dokumenti par okupācijas režīmu politikā Latvijā, 1940-1968.*

Dokumentu krājums. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2008, 283. – 284. lpp.

¹⁵⁰ LVA, 1448. f., 1. a., 239. l., 45. – 47. lp.

Nācās vienkārši iebilst, ka pāvests var šādu atļauju arī nedot. Tad Strods vēl tiešāk paziņoja, ka, ja padomju valdība paziņotu pāvestam, ka vēlas Springoviču redzēt kā Savienības katoļu baznīcas vadītāju, no pāvesta puses nekad nekādu iebildumu nebūtu. Uz manu piezīmi, ka man nav pilnvaru lemt par šādām lietām un ka gan Strodam, gan man ir zināms, ka Padomju Savienībai nav nekādu līgumattiecību ar pāvestu, Strods paziņoja, ka tas nav nekas briesmīgs, ka Padomju Savienībai ir pietiekami labas attiecības ar tādām valstīm kā Francija, Dienvidslāvija, Rumānija, un ar šo valstu pārstāvju starpniecību pietiek dot mājieni pāvestam par to, un viss būs kārtībā”¹⁵¹.

Šajā sarunā Strods licis saprast, ka ir informēts par PSRS RKLP slepeno plānu veidot autokefālu Romas katoļu baznīcu PSRS, un mēģinājis to pavērst par labu Baznīcai kaut vai, lai tādā veidā būtu iespēja nodibināt kontaktus ar Vatikānu. Stroda raksturojums 1949. gada anketā liecina, ka arī Restbergam nav ilūziju par Stroda darbības mērķiem:

“Uzticīgs katoļu baznīcai un pāvestam. Izpaušmes pret Padomju varu nepieļauj. Baznīcu virza uz lojālu attieksmi pret Padomju varu, lai saglabātu garīdzniecības kadrus”¹⁵².

Tomēr RKLP un arī VDM bija ieinteresēta iesaistīt Romas katoļu baznīcu “miera kustībā”, manuprāt, vairāku iemeslu dēļ. Pirmkārt, tieši nule minētā īpašā Baznīcas stāvokļa dēļ – PSRS katoļu līdzdalībai miera kustībā PSRS ārpolitikā bija divkārtš mērķis: viņu atbalsts un līdzdalība pasvītēja šīs kustības nozīmību un vienlaikus kalpoja PSRS un Vatikāna attiecību veidošanai. Otrkārt, garīdznieku delegācija (šajā gadījumā, protams, ne tikai katoļu) kalpoja kā piesegs PSRS izlūkdienestu darbībai. To, ka šādas operācijas bija, pierāda LPSR VDM vietnieka operatīvajā darbā no 1951. līdz 1953. gadam Jāņa Vēvera¹⁵³ dokumentālajā aprakstā “Indīgās saknes” izmantotā priesteru Henrika

¹⁵¹ LVA, 1448. f., 1. a., 239. l., 46. lp.

¹⁵² LVA, 1419. f., 2. a., 9. l., 2. sēj., 120. lp.

¹⁵³ Jānis Vēvers (1899 – 1978) – karjeras čekists. No 1922. gada strādājis VPP/ГПУ, AVPP/ОГПУ, leTK/НКВД, 1941. gadā vadījis leTK izmeklēšanas nodaļu LPSR. No 1944. līdz 1952. gadam bijis LPSR leTK komisāra/ministra vietnieks. No 1952. līdz 1953. gadam VDM ministra vietnieks operatīvajā darbā. No 1954. līdz 1963. gadam – LPSR VDK priekšsēdētājs.

Tropa lieta¹⁵⁴. Treškārt, tas bija vēl viens veids, kā kontrolēt baznīcu delegācijā iesaistītos garīdzniekus, rodoties iespējai, tos savervējot, diskreditējot un neitralizējot – kā tas notika bīskapa Zondaka (un netieši arī bīskapa P. Stroda) gadījumā. Kā jau minēju iepriekš, manuprāt, LRKB un LELB vadītāju iesaiste šajās akcijās jau sākotnēji bija VDM/VDK īstenota operācija, kurā aktīvi darbojās pilnvarotais un tā darbinieki. To pierāda vairāki arhīva dokumenti. Piemēram, ar 1951. gada 6. martu datēta Restberga pavadvēstule Springoviča un Stroda vēstījumam Vispasaules miera padomei. Uz pavadvēstules norādīti sekojoši adresāti: LPSR MP priekšsēdētājs V. Lācis, LKP CK sekretārs A. Pelše un LPSR Valsts drošības ministra vietnieks J. Vēvers.¹⁵⁵ Vēveram Restbergs pārsūtījis arī Springoviča un Stroda Vissavienības miera piekritēju kongresa delegātiem sūtītās telegrammas kopiju.¹⁵⁶ Augstākajā līmenī tika saskaņoti un rediģēti baznīcu delegāciju vadītāju referātu teksti. Piemēram, Tūra runu 3. Vissavienības miera piekritēju konferencei Maskavā, 1951. gada 27. novembrī pašrocīgi rediģējis Vilis Lācis, par ko liecina atzīmes tekstā.¹⁵⁷

2.4. Bīskapa Valerijana Zondaka lieta

Ar piedalīšanos PSRS miera piekritēju konferencē saistīta arī LRKB Rīgas Metropolijas kūrijas kanclera, bīskapa Valerijana Zondaka lieta, kas jau iepriekš bijusi reliģiju pētnieku un Romas katoļu baznīcas vēsturnieku Jāņa Cakula un Henrika Tropa¹⁵⁸ redzeslokā. Zondaku apcietināja 1953. gada 5. februārī. Viņam inkriminēja sadarbību ar nacistiskās Vācijas okupācijas varu, pretpadomju literatūras glabāšanu, Henrika Tropa bēgšanas uz ārzemēm organizēšanu 1950. gadā un mēģinājumu nodot vēstuli ASV vēstniecībai 1952. gada maijā.

¹⁵⁴ Vēvers, Jānis. *Indīgās saknes*. Rīga: 1970, 48. – 51. lpp. Salīdzinājumam skat.

Trūps-Trops, Henriks. *Latvijas Romas katoļu baznīca komunisma gados, 1940-1990*. Rīga: Romas katoļu Metropolijas kūrijas izdevums, 1992, 60. – 67. lpp.

¹⁵⁵ LVA, 1448. f., 1. a., 3. l., 39. lp.

¹⁵⁶ LVA, 1448. f., 1. a., 2. l., 55. lp.

¹⁵⁷ Skat. LVA, 270. f., 1c.a., 711. l., 45. – 51. lp.

¹⁵⁸ Henriks Trops un grāmatas “Latvijas Romas katoļu baznīca komunisma gados, 1940-1990” autors Henriks Trūps-Trops ir viena un tā pati persona, tāpēc arī turpmāk lietošu jau izmantoto variantu *Henriks Trops* vai vienkārši *Trops*.

Īsumā rekonstruēšu ar pēdējo apsūdzības punktu saistītos notikumus, balstoties uz RKLP pilnvarotā arhīvā atrasto Zondaka¹⁵⁹ 1955. gada 12. martā Gorkijas apgabalā rakstīto lūgumrakstu par apžēlošanu¹⁶⁰. 1952. gada 9. – 12. maijā Zagorskā (pie Maskavas) Vissavienības miera piekritēju konferences laikā, kurā bez Zondaka piedalījās arī bīskaps Pēteris Strods un Rīgas metropolīta ģenerālvikārs Julians Vaivods, Strods uzstājās ar plašu runu, nosodīdams amerikāņus un angļus par “kara kurināšanas politiku”. Zondaks, saskaņā ar viņa rakstīto, sašutis par Stroda rīcību turpat viesnīcā “Sovetskaja” uzraksta vēstuli Vatikānam, lai noskaidrotu Vatikāna viedokli par valdības īstenoto bīskapa Stroda “piespiešanu” teikt runu, kurā nosodīti “angļi un amerikāņi kā jauna kara gatavotāji”. Vēstuli viņš nodod Maskavas katoļu Svētā Ludviķa draudzes priesterim Jāzepam Buturovičam¹⁶¹ ar lūgumu to tālāk nogādāt “amerikāņu vēstniecībā strādājošam katoļu garīdzniekam” nosūtīšanai uz Vatikānu. Buturovičs šo vēstuli nodod kādai sievietei, kura to aiznes uz miliciju¹⁶². Tā notikumus 1952. gada maija sākumā savā lūgumrakstā apraksta Zondaks, un līdzīga versija pazīstama arī katoļu vēsturniekiem¹⁶³, jādodomā, arī no paša Zondaka stāstītā. Gan Cakuls, gan Trops notikumus Maskavā vienprātīgi nosaukuši par čekas provokāciju, kuras nolūks bijis pierādīt katoļu baznīcas vadības pretvalstisko rīcību, taču, viņuprāt, nav skaidrs, kā tā organizēta. Zondaka lūgumrakstā izklāstītais notikumu skaidrojums atklāj plašāk nezināmas detaļas par Maskavas notikumiem, un faktiski ir viņa versija tieši par provokācijas organizāciju. Sava lūgumraksta beigās Zondaks raksta:

¹⁵⁹ Valerijam Zondakam 1953. gada 25. septembrī LPSR Iekšlietu karaspēka kara tribūnāls pēc KPFSR Kriminālkodeksa 58.¹ un 58.⁴ panta piesprieda 25 gadus labošanas darbu nometnē, tiesību atņemšanu uz pieciem gadiem un mantas konfiskāciju.

¹⁶⁰ LVA, 1448. f., 1. a., 7. l., 34. – 36. lp.

¹⁶¹ Jāzeps Buturovičs (1904 – 1986) – no 1933. līdz 1949. gadam bijis Rīgas Sāpju Dievmātes draudzes vikārs. No 1949. gada 9. septembra līdz 1957. gada 18. decembrim – Maskavas Romas katoļu draudzes prāvests.

¹⁶² LVA, 1448. f., 1. a., 7. l., 35. lp.

¹⁶³ Šī versija nedaudz precizētā formā publicēta Cakuls, Jānis. *Latvijas Romas katoļu baznīcas vēstures materiāli: XX gadsimts*. Rīga: Rīgas Metropolijas kūrijas izdevums, 2001, 242. lpp.; arī Trūps-Trops, Henriks. *Latvijas Romas katoļu baznīca komunisma gados, 1940-1990*. Rīga: Romas katoļu Metropolijas kūrijas izdevums, 1992, 63. lpp.

“1) Vatikānam rakstīju vēstuli tāpēc, ka es nebiju pārliecināts, vai tiešām tā ir taisnība, ka angļi un amerikāņi gatavo jaunu karu. Ka bīskapam jāstāv par mieru, par to es nekad nešaubījos. Pavadot bīskapu Strodu uz konferencēm, arī es biju morālistiski atbildīgs par viņa runām. Tāpēc gribēju noskaidrot, vai ar drošu sirdsapziņu es drīkstu bīskapu pavadīt. 2) Visā savā rīcībā es nebiju saskāries ne ar kādiem ārzemniekiem, bet vienīgi biju sakaros ar cilvēkiem, kas kalpoja Valsts Drošības Ministrijai, proti, ar Mihailu Suščo un Buturoviču”¹⁶⁴.

Zondaks savu lūgumu par apžēlošanu adresējis Restbergam, kas to 19. martā atbilstoši kompetencei pārsūta LPSR Augstākās Padomes Prezidija lietu pārvaldniekam E. Briedim.¹⁶⁵ Uz pašas Zondaka vēstules, pirmās lapas augšā, kreisajā stūrī ir Restberga atzīme: “Par Buturoviču tika informētas ieinteresētas personas”¹⁶⁶.

Mihails Suščo jeb Suščijs (šādu uzvārdu nosaucis Trops) figurē Zondaka un Tropa kopējā lietā, kuru savā lūgumrakstā piemin arī Zondaks. Savā grāmatā Trops atceras, ka pēc Springoviča lūguma šo Suščiju, kurš strādāja, savukārt pēc Zondaka vārdiem, par Latvijas PSR Jūras kara flotes ministrijas juriskonsultu un bija uzskatīts par uzticamu, bija sameklējis tieši Zondaks, lai tas palīdzētu Tropam nokļūt ārzemēs.¹⁶⁷ Šo gadījumu kā piemēru veiksmīgai VDM operācijai savā grāmatā “Indīgās saknes” apraksta arī valsts drošības ministra vietnieks operatīvajā darbā Vēvers. No Vēvera stāsta jāsecina, ka Zondaks jau divus gadus pirms miera konferences Maskavā atradās VDM novērošanā. Vēl vairāk, kā raksta Vēvers, Zondaka sagatavoto Tropa nogādāšanu Zviedrijā VDM, viņam pašam pat nenojaušot, izmantoja, lai ar Springoviča vēstuli Jāzepam Rancānam Zviedrijā nogādātu savu darbinieku, kuru Vēvers savā grāmatā nosaucis par Antonu Berni un kurš bijis iefiltrēts Rīgas Svētā Jēkaba draudzē, kur kalpoja Zondaks¹⁶⁸. Diezgan droši var pieņemt, ka arī vēlāk Maskavā Zondaku novēroja, un tāpat aizvien ticamāka kļūst versija par jaunu

¹⁶⁴ LVA, 1448. f., 1. a., 7. l., 35. – 36. lp.

¹⁶⁵ LVA, 1448. f., 1. a., 7. l., 34. lp.

¹⁶⁶ LVA, 1448. f., 1. a., 7. l., 35. lp.

¹⁶⁷ Par to vairāk skat. Trūps-Trops, Henriks. *Latvijas Romas katoļu baznīca komunisma gados, 1940-1990*. Rīga: Romas katoļu metropolijas kūrījas izdevums, 1992.

¹⁶⁸ Vēvers, Jānis. *Indīgās saknes*. Rīga: 1970, 48. – 49. lpp.

VDM operāciju, kurā Zondaks atkal ticis izmantots. Atklāts ir jautājums par Jāzepu Buturoviču kā VDM darbinieku, kā viņu nosaucis Zondaks. Par Buturoviča saistību ar VDM, izņemot Zondaka vārdus, tiešu pierādījumu pagaidām nav. Manuprāt, Zondaka domu gaita rekonstruējama ļoti vienkārši: ja pieņemam, ka Vaivods par vēstuli nezināja, tad Maskavas notikumos bija iesaistīti tikai trīs cilvēki: Zondaks pats, sieviete, kura vēstuli nodeva varas iestādēm un Buturovičs – vēl viens starpnieks vēstules nodošanā. Varēja sagaidīt, ka arī Buturovičs būs apcietināts, taču nekas tāds nenotika, un viņš turpināja kalpot Maskavas katoļu Svētā Ludviķa draudzē. Šāda lietu attīstība, acīmredzot, tad arī vedināja Zondaku izdarīt, viņaprāt, visnotaļ loģisku secinājumu. Pagaidām, neapstiprinot un arī nenoraidot Zondaka apgalvojumu, gribu pieminēt dažus faktus, kas, no vienas puses, precīzāk iezīmē Maskavas notikumu kontekstu, tomēr, no otras puses, izvirza arī jaunus jautājumus, uz kuriem galīgo atbildi varētu sniegt vienīgi LPSR un PSRS VDK arhīvu pilnīga izpēte, jo, šķiet, ka šoreiz Zondaka lietas operatīvā izstrāde varētu būt īstenota visnotaļ zināmā ēkā Lubjankā, tieši blakus Svētā Ludviķa baznīcai.

Vispirms pieminēšu vēl dažas detaļas, kas neparādās Zondaka lūgumrakstā, bet ir nosauktas abu iepriekš pieminēto katoļu vēsturnieku versijās. Piemēram, Čakuls savā notikumu pārstāstā nosauc amerikāņu vēstniecības kapelāna vārdu, kuram vajadzēja vēstuli nodot, – Brasarts. Turklāt viņš apgalvo, ka Buturovičs Brasartu ir labi pazinis un ka ideja par vēstules nodošanu bijusi jau 1951. gadā, kad LRKB delegācija arī piedalījās līdzīgā apspriedē Maskavā. Iemesls šādai sakaru meklēšanai ar amerikāņiem bijis vienkāršs – nepieciešamība atjaunot Latvijas Baznīcas vadības sakarus ar Vatikānu un pavēstīt patiesību par to, kāds ir patiesais Romas katoļu baznīcas liktenis PSRS. Šim viedoklim piekrīt arī Trops. Tāpat izvirzīts pieņēmums, ka patiesais vēstules autors bijis Springovičs, vai vismaz tā rakstīta ar viņa ziņu, un ka Zondaks uzdevis to par savu drošības apsvērumu vadīts.

Zināmu skaidrību gan par vēstules iemesliem, gan par Buturoviča lomu notikumos var iegūt no amerikāņu autora Roberta

Kortina¹⁶⁹ pētījuma “Amerikāņu kapelāni Maskavā. 1934 – 1999”¹⁷⁰. Šajā pētījumā atrodams gan Cakula pieminētā Brasarta, gan Buturoviča vārds un aprakstīta arī Buturoviča darbība Maskavā 1949.-1953. gadā.

Tātad, vispirms par kapelānu Brasartu: amerikāņu (franču izcelsmes) kapelāns Lūiss Roberts Brasārds (*Louis Robert Brassard*) Maskavā ierodas Maskavā 1950. gada janvārī. Jau viņa priekšgājēja Žana Tomā (*Jean-de-Matha Thomas*) laikā PSRS varas iestādes pārņēmušas pārraudzību pār Francijas vēstniecībai piederošo Svētā Ludviķa baznīcu (krieviski *Костел Святого Людовика Французского*), kura kopš 19. gadsimta vidus bija baznīca, kur pulcējās Maskavas katoļi, galvenokārt ārzemnieki, un kura 20. gadsimta 40. gadu beigās bija vienīgā katoļu baznīca Maskavā, un – vēl arvien atvērta arī ārzemniekiem. 1946.-1948. gadā situācija mainās, jo t.s. “padomju katoļi”, galvenokārt poļi, pieprasa savu “padomju priesteri,” un pilnvarotais Šeškens piedāvā Springovičam (iespējams, ka Latvijas katoļu baznīca tiek izvēlēta saistībā ar ambiciozo plānu par PSRS Katoļu baznīcu) izraudzīties kandidātu Maskavas draudzei. Sākumā Springovičs atsakās to darīt, bet vēlāk, RKLP pierunāts, izvirza Buturoviča kandidatūru.

Par šo Springoviča nozīmējumu nepieciešams sekojošs precizējums: Buturovičs bija norīkots kalpot nevis Romas katoļu svētā Ludviķa, bet gan Svēto apustuļu Pētera un Pāvila draudzē, kuru veidoja galvenokārt poļu tautības katoļticīgie¹⁷¹. Par šo norīkojumu liecina,

¹⁶⁹ Roberts Dž. Kortins (1933 – 2015) piederēja asumpcionistu (*Congregatio Augustinianorum ab Assumptione, AA*) ordenim un bija kapelāns ASV vēstniecībā Maskavā no 1982. līdz 1985. gadam. Asumpcionistu kapelāni bija atbildīgi par Svētā Ludviķa baznīcu no 1936. līdz 1949. gadam.

¹⁷⁰ Fortin, Robert J. *Catholic Chaplaincy in Moscow. A. Short Story. 1934 – 1999*. Brighton, Massachusetts: 2004. Pieejams <http://assumption.us/about-us/47-virtual-library/552-the-catholic-chaplaincy-in-moscow> Lasīts elektroniskā formātā 2012. gada 8. decembrī tiešsaistē.

¹⁷¹ Svēto Apustuļu Pētera un Pāvila draudzes pēdējo priesteri Mihailu Cakulu (*Michal Cakul*) 1937. gada 3. maijā apcietināja un naktī no 20. uz 21. augustu sodīja ar nāvi, bet draudzes dievnāmā 1940. gadā sākās pārbūve, lai tajā atvērtu kinoteātri. 1941. gadā dievnams bija pilnībā sagrauts, un pēc kara to pārbūvēja jau par laicīgu celtni. No 1946. gada līdz mūsdienām bijušā dievnama ēkā atrodas ogļu rūpniecības mašīnbūves zinātniski pētnieciskais institūts “Гипроуглемаш”.

piemēram, A. Springoviča parakstīts dokuments, kurš datēts ar 1949. gada 9. novembri un kurā teikts, ka sakarā ar to, ka 1949. gada 1. decembrī beidzas termiņš Buturoviča komandējumam uz Maskavu (kā komandējuma sākuma datums minēts 1949. gada 22. jūlijs) un “ņemot vērā PSRS ticīgo pilsoņu, Romas katoļu ticības, reliģiskās vajadzības”, Buturoviču norīko par “patstāvīgo administratoru Svēto Apustuļu Pētera un Pāvila draudzē Maskavā”¹⁷². Kortins savā pētījumā Buturoviču saista vienīgi ar Svētā Ludviķa draudzi.

Kā esot atcerējies Tomā, Buturovičs Maskavā privātu iemeslu dēļ bijis jau iepriekš, taču 1949. gada 11. jūnijā viņš ierodas uz īsu brīdi, lai iepazītos ar situāciju draudzē, un pēc tam parādās Svētā Ludviķa draudzē tikai 1949. gada 6. jūlijā¹⁷³, šoreiz, lai kļūtu par “padomju draudzes” priesteri, turklāt nu jau par vienīgās draudzes vienīgo priesteri, jo ārzemniekus katoļi un viņu priesteri no Svētās Ludviķa baznīcas pamazām izraida, un 1952. gadā ārzemniekiem ieešana baznīcā jau ir aizliegta. Tomā arī atceras, ka ir mēģinājis ievākt ziņas par jauno priesteri un secinājis, ka Vatikānā par viņu nekas nav zināms. Viņa pirmais iespaids par Buturoviču ir zīmīgs:

“Aktīvs un enerģisks cilvēks, bet arī impulsīvs. Nav šaubu par viņa sirsnību un simpātijām pret Ludviķa draudzes poļu katoļticīgajiem, taču ir jūtams, ka padomju varas iestādēm būs viegli viņu izmantot savās interesēs”¹⁷⁴.

Tā arī notika, jo Buturovičs bez ierunām pildīja visus RKLP Maskavas ierēdņu norādījumus. Tieši viņš bija tas, kas norādīja, ka ārzemju kapelāni nedrīkst pieņemt padomju katoļu grēksūdzes un vispār sarunāties ar tiem, jo pretējā gadījumā baznīcā ieradīsies milicija, kā vairākkārt arī notika. Turklāt, kamēr ārzemju kapelāniem vēl bija iespēja būt klāt Buturoviča vadītajos dievkalpojumos, viņi ievēroja, ka tie neatbilst vispārpieņemtajai tradīcijai: Latvijas priesteris

¹⁷² LVA, 1448. f., 1. a., 76. l., 34. lp.

¹⁷³ Atbilstoši J. Cakula informācijai Buturovičs oficiāli kalpoja Svētā Ludviķa draudzē no 1949. gada 9. septembra. Skat. Cakuls, Jānis. *Latvijas Romas katoļu priesteri, 1918 - 1995: uzziņas*. Rīga: Rīgas Metropolijas kūrīja, 1996, 61. lpp.

¹⁷⁴ Fortin, Robert J. *Catholic Chaplaincy in Moscow. A Short Story. 1934 – 1999*. Brighton, Massachusetts: 2004. Pieejams <http://assumption.us/about-us/47-virtual-library/552-the-catholic-chaplaincy-in-moscow>

liturģiju kalpoja nevis latīņu, bet poļu valodā, izmainīja dziedājumu kārtību, nekad dievkalpojumos nepieminēja pāvestu, bet apzīmējuma “katoliskā baznīca” vietā lietoja vārdus “kristīgā baznīca”. Retajās sarunās atklājās, ka viņam nepatīk Springoviča īstenotā politika (viņš uzskatīja to par herētisku) un īpaši tas, ka Springovičs 1946. – 1947. gadā, apejot Romu, ir nominējis divus jaunus bīskapus: Pēteri Strodu un Kazimiru Duļbinski. Kā atceras Tomā, viņam ir bijusi vēlēšanās rakstīt par Buturoviča jaunievedumiem Springovičam, taču viņš nezinājis, kā to izdarīt, lai vēstule nenokļūtu valsts drošības iestādēs, tāpēc bijis pat pārsteigts, ka 1949. gada septembrī Buturovičs pats ierosinājis aizvest Tomā vēstuli uz Rīgu. Ja šī vēstule patiešām nonākusi līdz adresātam, tad, iespējams, ka Zondaka vestā vēstule ir Springoviča atbilde Tomā. Taču situācija Maskavā 1952. gadā jau ir pilnīgi cita. Tomā vietā ir stājies Brasārds, kuram tuvošanās Svētā Ludviķa baznīcai ir aizliegta. Spriežot pēc Kortina rīcībā esošajām ziņām, Brasārds Buturoviču visticamāk personīgi vispār nav pazinis un pat turējies pa gabalu, kā to pieprasīja ne tikai padomju RKLP ierēdņi, bet ieteica arī ASV vēstniecībā. Tāpēc dīvains ir Cakula un Tropa apgalvojums, ka Buturovičs Brasārdu labi pazinis. Varbūt tā likās Zondakam vai varbūt tā viņam licis domāt Buturovičs, lai gan īstenībā tā tas nemaz nebija. Jābilst arī tas, ka Svētā Ludviķa baznīcas atrašanās blakus Lubjankai un fakts, ka kopš 1950. gada tā pilnībā bija slēgta ārzemniekiem, nozīmēja tās atrašanos nepārtrauktā leTK, VDM un vēlāk VDK kontrolē. 1952. gadā ne tikai draudzes divdesmitnieks bija VDM īpaši izraudzīti cilvēki, arī pārējo draudzes locekļu vidū bija gan VDM štata darbinieki, gan ziņotāji¹⁷⁵. Par to, kā raksta Kortins, ārzemju kapelāni labi zināja. Tāpat viņi zināja to, ka seko arī viņu pašu gaitām. Kortins piemin faktu, ka izsekotas arī krievu sievietes, kas uzkopa kapelānu privātās telpas. Tādējādi ideja nodot vēstuli šādā totālas padomju drošības iestāžu kontroles situācijā bija vai nu tiešām provokācija, vai bezjēdzīga avantūra.

Noslēdzot ieskatu šajā lietā, vēl dažas piezīmes, kas attiecas jau uz 1955. gadu. Jāatzīmē, ka Restbergs Zondaka lūgumrakstu saņēma pēc 1955. gada 12. marta un 19. martā pārsūta tālāk. Kā redzējām, ieinteresētām iestādēm viņš nosūta arī informāciju par Buturoviču.

¹⁷⁵ Par to skat. Браун, Леопольд. *В тени Лубянки*. Москва: Братонез, 2012.

Visticamāk viņš par lūgumraksta saturu ziņo arī Poļanskim, jo tā paša gada 5. aprīlī Poļanskis izsauc uz tikšanos Buturoviču un starp jautājumiem par Lieldienu svinēšanu un parakstu vākšanu Vispasaules Miera padomes Stokholmas uzsaukumam apspriež arī Zondaka lūgumu par apžēlošanu. Par to liecina PSRS RKLP arhīva lietas “PSRS RKLP darbinieku sarunu ar PSRS reliģisko kulto organizāciju vadītājiem un ticīgajiem ieraksti” 37. lietas 71. lapā atrodamā informācija.¹⁷⁶ Tā kā manā rīcībā ir tikai attiecīgā arhīva fonda lietu apraksts, nav zināms, par ko ir bijusi šī saruna, taču pēc tam ir vēl citi ierakstu apraksti, kuros parādās Buturoviča vārds un tas, manuprāt, liecina, ka viņa dzīvē saruna ar Poļanski nekādas redzamas izmaiņas nav ienesusi. Pēc šīs sarunas viņš 1955. gadā vēl vismaz septiņas reizes ir devies uz PSRS RKLP, kur ticies gan ar Poļanski, gan ar viņa vietnieku Gostevu, un viņu sarunu tēmas ir kā par Buturoviča braucieni uz Latviju¹⁷⁷, tā arī par dažādu valstu parlamentāro delegāciju un valsts vadītāju vizītēm Svētā Ludviķa baznīcā¹⁷⁸, piemēram, par 1955. gada 17. septembrī plānoto Vācijas Federatīvās Republikas kanclera Adenauera vizīti un to, kāda informācija par šo vizīti Buturovičam jāsniedz¹⁷⁹. PSRS populārā žurnāla *Ogoņok* 1952. gada numurā redzams attēls, kurā Buturovičs Svētā Ludviķa baznīcā sarunājas ar kanādiešu tūristiem. Tekstā blakus šim foto lasām:

“Kanādieši uzdeva neskaitāmus jautājumus par reliģijas brīvību PSRS. Tas, ko viņi redzēja un dzirdēja, tik ļoti atšķīrās no tiem blēņu stāstiem, kurus izplata reakcionārās avīze [..].”¹⁸⁰

Buturovičs ir Maskavas draudzes prāvests līdz 1957. gada 18. decembrim¹⁸¹, kad vairāku Svētā Ludviķa draudzes locekļu sūdzību¹⁸²

¹⁷⁶ ГАРФ, ф. Р-6991., оп. 4, д. 37, л. 71. Pieejams: anabaptist.ru/obmen/history/ist4/files/.../Catalog-2.doc Skatīts elektroniskā formātā 2015. gada 9. decembrī tiešsaistē.

¹⁷⁷ ГАРФ, ф. Р-6991, оп.4, д. 38, л. 1-10.

¹⁷⁸ ГАРФ, ф. Р-6991, оп.4, д. 37, л. 175; д. 38, л. 125 – 126, л. 190 – 191.

¹⁷⁹ ГАРФ, ф. Р-6991, оп. 4, д. 38, л. 89.

¹⁸⁰ “Гости Москвы”, *Огонек*. № 19, 1954, май.

¹⁸¹ Cakuls, Jānis. *Latvijas Romas katoļu priesteri. 1918 – 1995*. Rīga: Rīgas Metropolijas kūrīja, 1996, 61.lpp.

¹⁸² Par sūdzību raksturu tuvākas ziņas RKLP pilnvarotā arhīvā pagaidām nav atrastas. Iespējams, ka norādes par to jāmeklē Latvijas Romas katoļu baznīcas arhīvā.

dēļ viņu no Maskavas atsauc atpakaļ uz Latviju. Pēc viņa atgriešanās Springovičs vairs nevienu piemērotu priesteri darbam Maskavā neatrod, un Svētā Ludviķa draudzē sāk kalpot priesteri no Lietuvas.

Secinājumi

Strādājot ar PSRS RKLP pilnvarotā LPSR lietām no 1944./1945. gada līdz 1954./1955. gadam, ir iespējams atrast norādes par pilnvarotā institūcijas saistību ar VDM. Pirmkārt, visi šīs institūcijas vadītāji un, iespējams, arī darbinieki, ir iepriekš bijuši ІеТК/НКВД, VPP/ГПУ, AVPP/ОГПУ un VDM/VDK darbinieki, un, spriežot pēc nedaudzajām manā rīcībā esošajām biogrāfiskajām ziņām, vadoši darbinieki. Jādomā, ka arī savā darbā RKLP viņi pilnā mērā izmantoja ne tikai savas profesionālās iemaņas, bet arī sakarus. Otrkārt, vairākas apskatītās lietas, manuprāt, satur norādes par to, ka RKLP pilnvarotājs aktīvi piedalījās VDM/VDK aģentu vervēšanā. Treškārt, vairāki dokumenti satur tiešas norādes par RKLP pilnvarotā LPSR institūcijas saistību ar konkrētu VDM/VDK operatīvo sarīkojumu izstrādi un īstenošanu. Jāatzīst, ka patlaban izpētītie dokumenti dod iespēju tikai fragmentāriem spriedumiem par šīm darbībām. Tāpēc pilnībā izprast šīs saistības apmērus bez pagaidām nepieejamu PSRS un LPSR VDM/VDK arhīva dokumentu pilnīgas izpētes nav iespējams. Atsevišķu gadījumu skaidrākai izpratnei, kas samazinātu arī subjektīvu interpretāciju, būtu nepieciešama arī notiesāto garīdznieku krimināllietu, kā arī LRKB un LELB arhīvu izpēte. Diemžēl laika distances dēļ neiespējami ir iegūt liecības un apstiprinājumus no pašiem apskatā pieminētajiem garīdzniekiem un viņu laikabiedriem.

Collaboration between the LSSR KGB and the Representative of the Council for the Affairs of Religious Cults of the USSR in the LSSR (1944 – 1954)

Dr. phil. Solveiga Krūmiņa-Koņkova

Member of the Government Commission for KGB Research

There were two representatives responsible for religious affairs in Latvia from 1944 to 1965: the Representative of the Council for the Affairs of Religious Cults of the USSR (hereinafter – CARC) in the LSSR and the Representative of the Council for the Affairs of the Russian Orthodox Church of the USSR (hereinafter – CAROC) in the LSSR. In the USSR, the CAROC was established in 1943 and was headed by Georgy Karpov, the Major General of the ‘Cheka’. The CARC, in its turn, was created in 1944 (according to the Decree of the Council of People’s Commissars of 19 May 1944 No. 572), and a separate institution of the Representative of this Council was established in almost every Soviet republic except the Armenian SSR, which was subordinated to the Council of the USSR (according to the Decree of the Council of People’s Commissars of 29 May 1944 No. 628).

The first head of the CARC in the USSR was Ivan Poljanskij¹⁸³, but the first Representative in the LSSR was Voldemārs Šeškens¹⁸⁴. In the autumn of 1945, Moscow also sent Kārlis Pugo to Riga¹⁸⁵, whose

¹⁸³ Ivan Poljanski (1898 – 1956) was the officer (in the rank of colonel) of the MGB. In 1947, he had retired from active service for health reasons, continuing to lead the CARC until 1956.

¹⁸⁴ The dossier of Voldemārs Šeškens is stored in the archive of the St. Petersburg’s division of the Russian Academy of Sciences: Fund 349. Inv. 3. File 312. Šeškens also had close ties with the MGB/KGB. His name can be found in the forum dedicated to the history of the NKVD and KGB. Available on the internet: <http://forum.mozohin.ru/index.php?action=printpage;topic=870.0>

¹⁸⁵ Kārlis Pugo (1896 – 1955) was a graduate of the Central School of General Directorate for State Security of the People’s Commissariat for Internal Affairs (hereinafter – NKVD) and worked for the NKVD in the 1930s.

task was to coordinate the work of the bureau. In 1948, Šeškens was replaced by Jūlijs Restbergs¹⁸⁶.

Representatives in the Soviet republics worked in accordance with the Instruction issued in 1945¹⁸⁷. Paragraph 9 of this Instruction states, among other things, that the Representative 'informs the government about religious cults, their state and activities in the republic; gives opinions on issues related to religious organizations, supervises the correct enforcement of Soviet legislation regarding to freedom of conscience, realizes the registration of religious associations and groups, churches, prayer houses, as well as registration of the clergy'. It should be noted that the Instruction was secret and intended solely for official use, so, for example, in conversations with the cult servants it was forbidden to refer to it. Furthermore, all documents, letters, or any other text in which the Instruction was mentioned were also secret.

A number of archive documents on the activities of the Representative of the CARC in the LSSR starting from 1944 to 1954 confirms that the CARC was an important informant of the Ministry of State Security, later the KGB (hereinafter altogether – the MGB/KGB). Furthermore, this institution actively participated in the operations implemented by the MGB/KGB and initiated itself separate operations.

In order to illustrate the comprehensive control of the CARC and the KGB over the Roman Catholic Church of Latvia and the Evangelical Lutheran Church of Latvia, the report describes cases when how faithful pastors and priests were discredited and declared enemies of the Soviet power. Such methods can be traced by reading the reports of Representatives sent to heads in Moscow, as well as the clergy dossiers, which consist of regularly gathered information on the clergymen, including their political views, activities during the occupation by Nazi Germany and activities inconsistent with the

¹⁸⁶ Jūlijs Restbergs (1892 – 1973) served for the NKVD in the special department of Sverdlovsk Region at least until 1938. He was also a member of the War Tribunal. Due to the 5th anniversary of the VČeKa-OGPU he was awarded with the Medal of Honour. He was the Representative of the CARC until 1960.

¹⁸⁷ Not available.

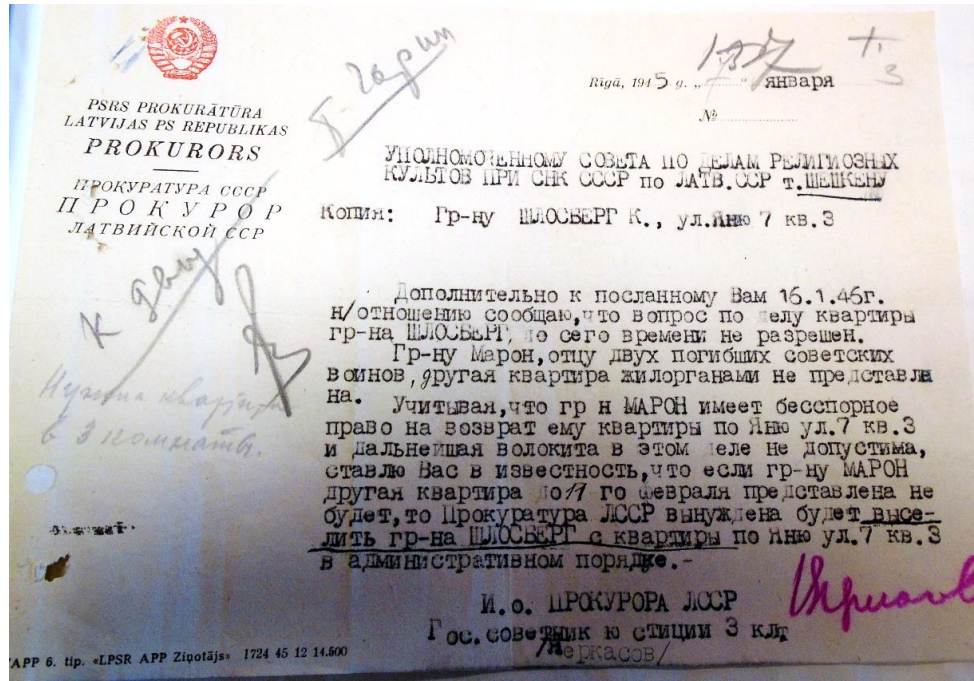
Soviet legal norms governing the separation of church and state, including schools. In most of the cases, as a consequence, the previously mentioned information lead to arrests or dishonoring of clergymen in front of their congregation or society as a whole by means of publications in the press. The archives show that the Representatives had their own network of agents. Most likely that the MGB/KGB had used the information gathered by the Representatives for recruitment of their new agents. It should be noticed that the State Archive of Latvia of the National Archive of Latvia does not have any dossier of currently active clergymen.

Some reports from the MGB/KGB to the Council of Ministers of the LSSR shows that they were designed by using specific information obtained from the Representative.¹⁸⁸ On the other hand, the MGB was one of the addressees on several documents sent by the Representatives also to the Central Committee of the Communist Party of the LSSR and to the Council of Ministers of the LSSR.¹⁸⁹ The documents of the State Archive of Latvia of the National Archive of Latvia reflect that the KGB exercised comprehensive control over the heads of the largest Christian denominations in Latvia, for example, controlling involvement in the Peace movement during the 1950s. There are solid grounds to assert that this involvement from the very beginning was an operation carried out by the KGB along with the Representatives of the CARC and their staff. In this context, for example, there are grounds for reviewing the case of bishop Valerijans Zondaks (1908 – 1986) of the Roman Catholic Church of Latvia more carefully by both historians of the Roman Catholic Church and those studying religious matters`

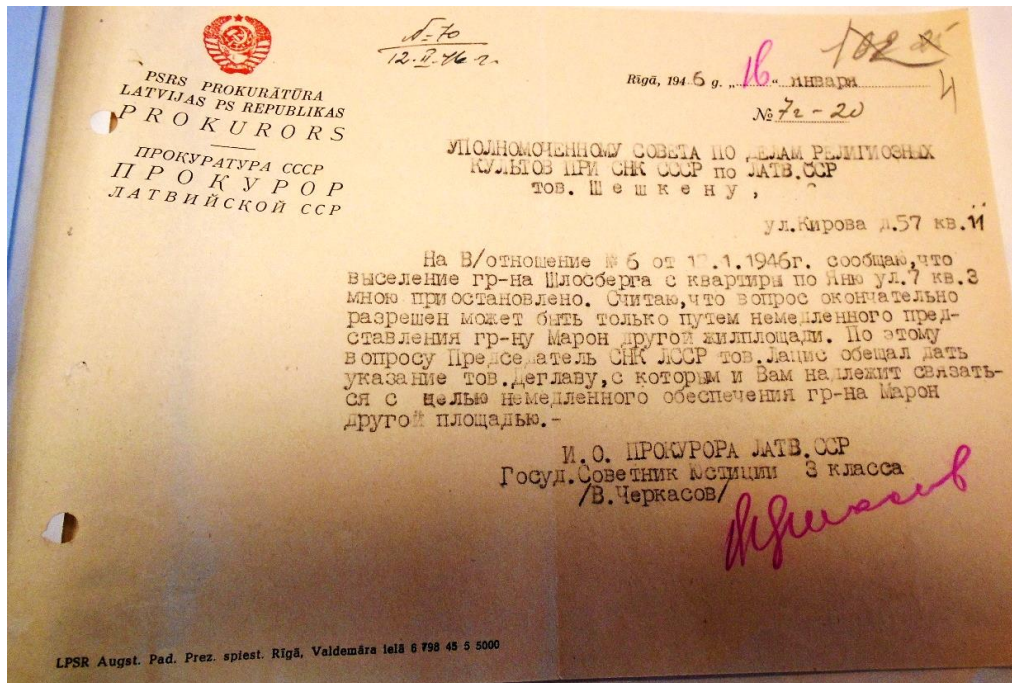
¹⁸⁸ Fund 270. Inv. 1c. File 1122. pp. 113 – 120; 270. Inv. 1c., File 986. p. 89. Fund 270. Inv. 1c. File 1205. pp. 71 – 72, 128 – 129.

¹⁸⁹ Fund 1448. Inv. 1. File 2. p. 55. Fund 1448. Inv. 1. File 3. pp. 39 – 40, etc.

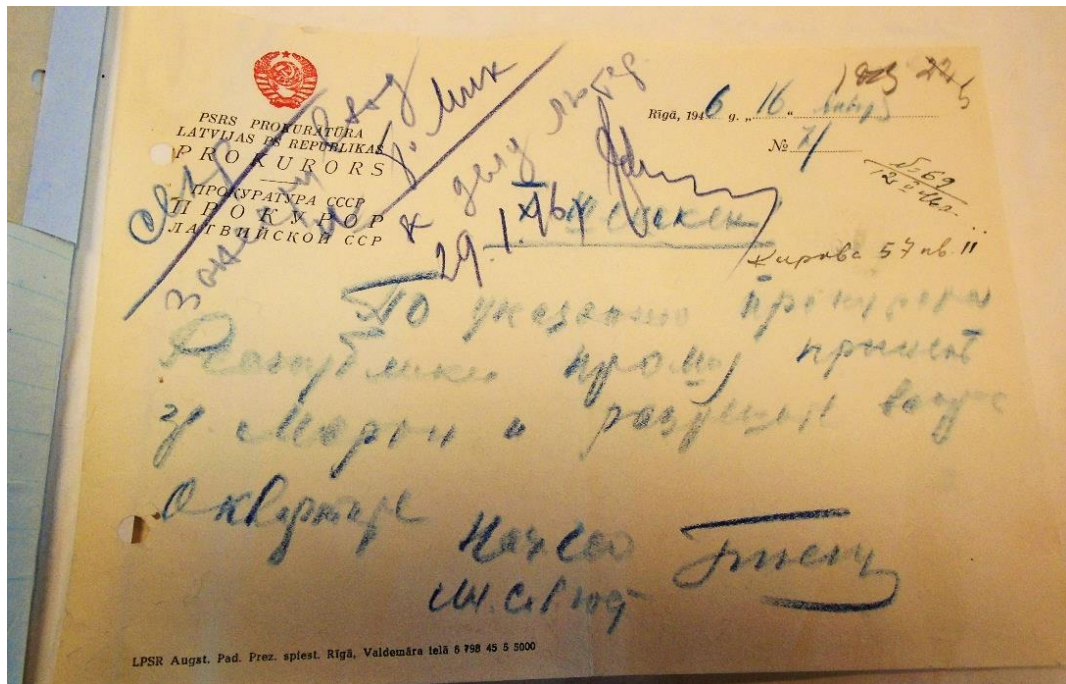
1. pielikums. Dokumenti Krišjāņa Šlosberga dzīvokļa lietā

LVA, 1448. f., 1. a., 48. l., 3. lp.

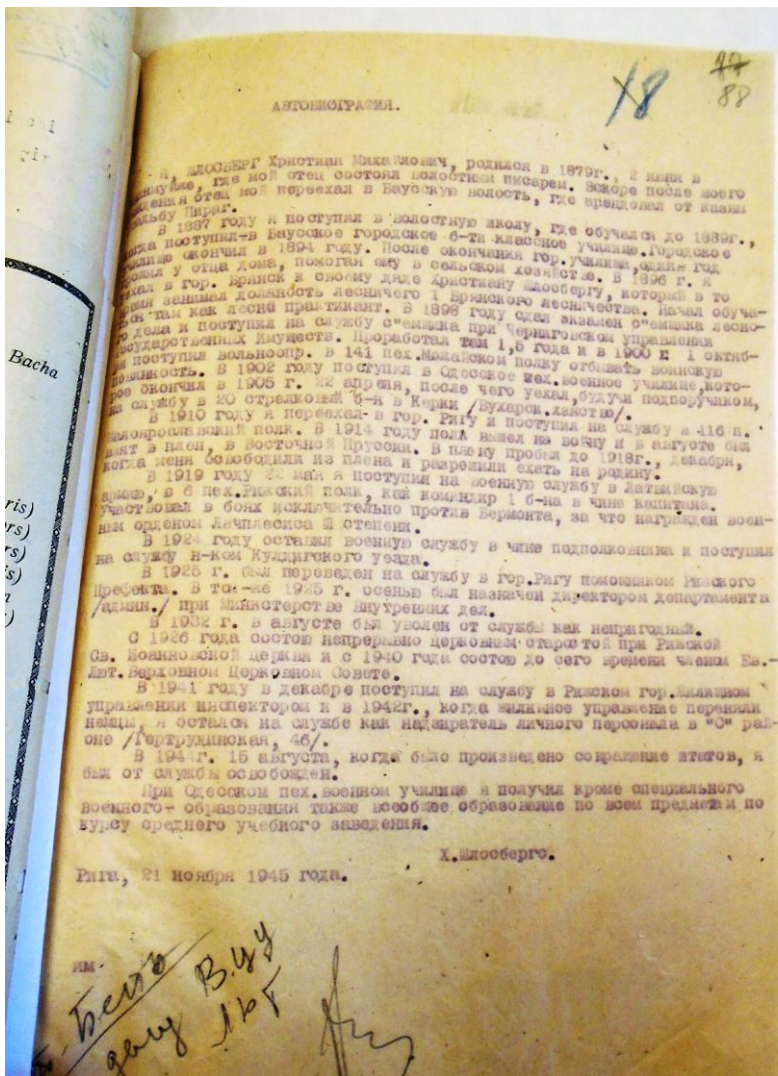

LVA, 1448. f., 1. a., 49.l., 4.lp.

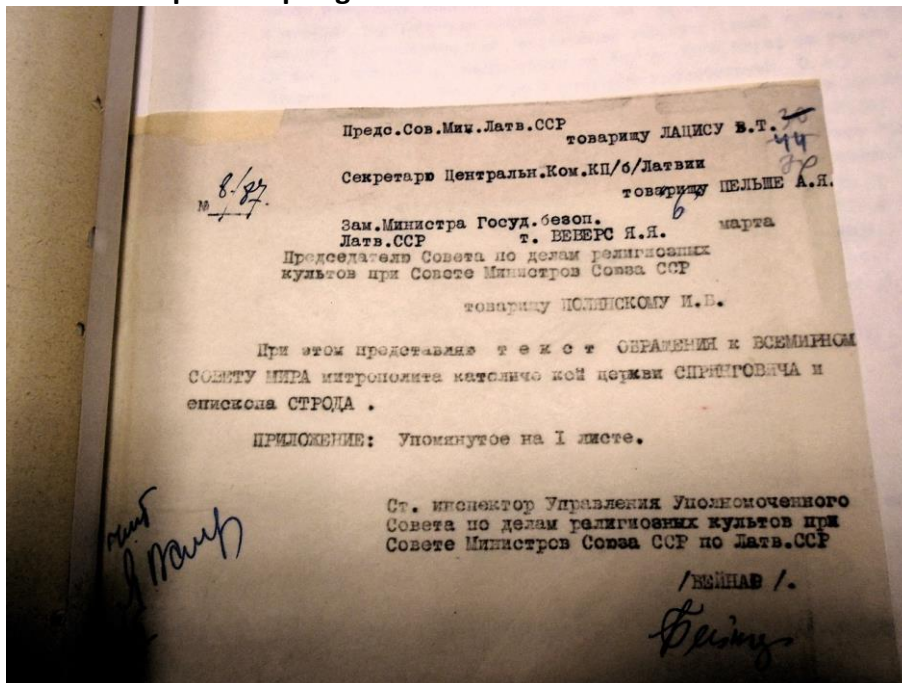
LVA, 1448.f., 1.a., 49.l., 5.lp.

2. pielikums. Krišjāņa Šlosberga autobiogrāfija 1945. gada 21. novembrī

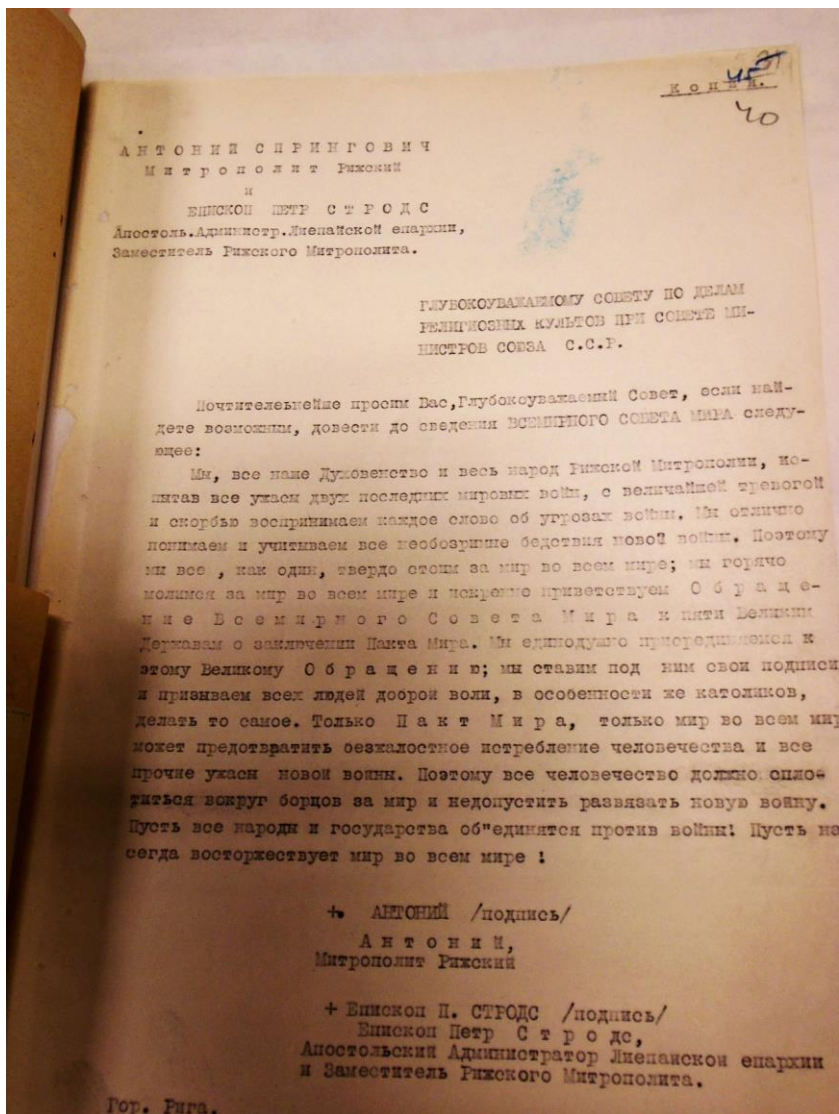

LVA, 1448.f., 1.a., 48.l., 88.lp.

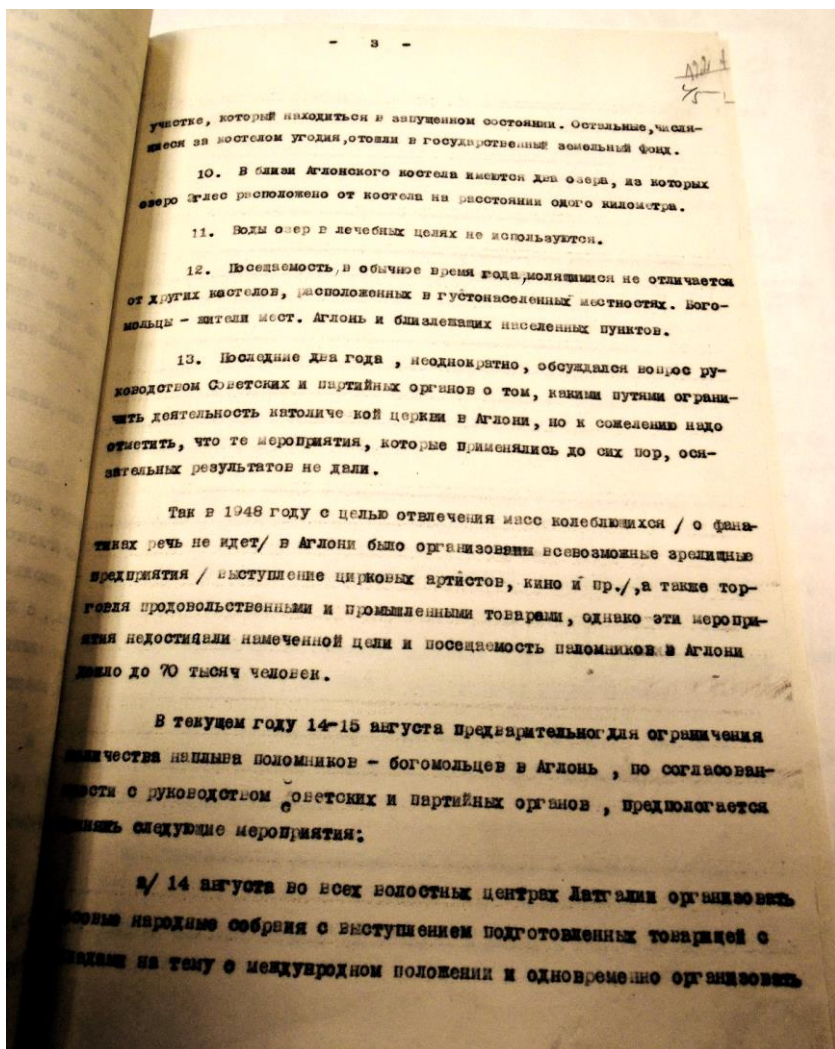
3. pielikums. Pavadvēstule LRKB metropolīta A. Springoviča vēstulei Vispasaules Miera Padomei un pati A. Springoviča vēstule

LVA, 1448.f., 1.a., 3.l., 39.lp.

4. pielikums. Instrukcija par pretpasākumiem Aglonas svētku laikā (fragments)

LVA, 1448.f., 1.a., 1.l., 45.lp.

- 4 -

1954
76

красные обоям по сдаче хлеба государству.

б/ 2 августа созывается совещание первых секретарей укомов КП/б/ Латвии на латгальских уездах с подробной инструкцией, как организовать мероприятия на местах, не упоминая о том, что это делается с целью отвлечения богомольцев от торжества в Аглонь.

в/ В дни празднеств в Аглонь запретить колхозам выдавать лошадей и автомашины для поездки в Аглонь.

г/ Органам милиции и ветинспекции по дорогам проверять выполнение.

д/ 14 августа во всех народных домах Латгалии организовать выступление кружков самодеятельности, а, где это возможно - выезд бригад Госфильмфонии с соответствующей программой выступлений, после художественной части организовать танцы.

е/ Организовать отголоски "дня песни" с выступлением певческих хоров, в том числе и хоров учащихся.

ж/ Организовать спортивные праздники на местах, конные состязания, массовые гуляния.

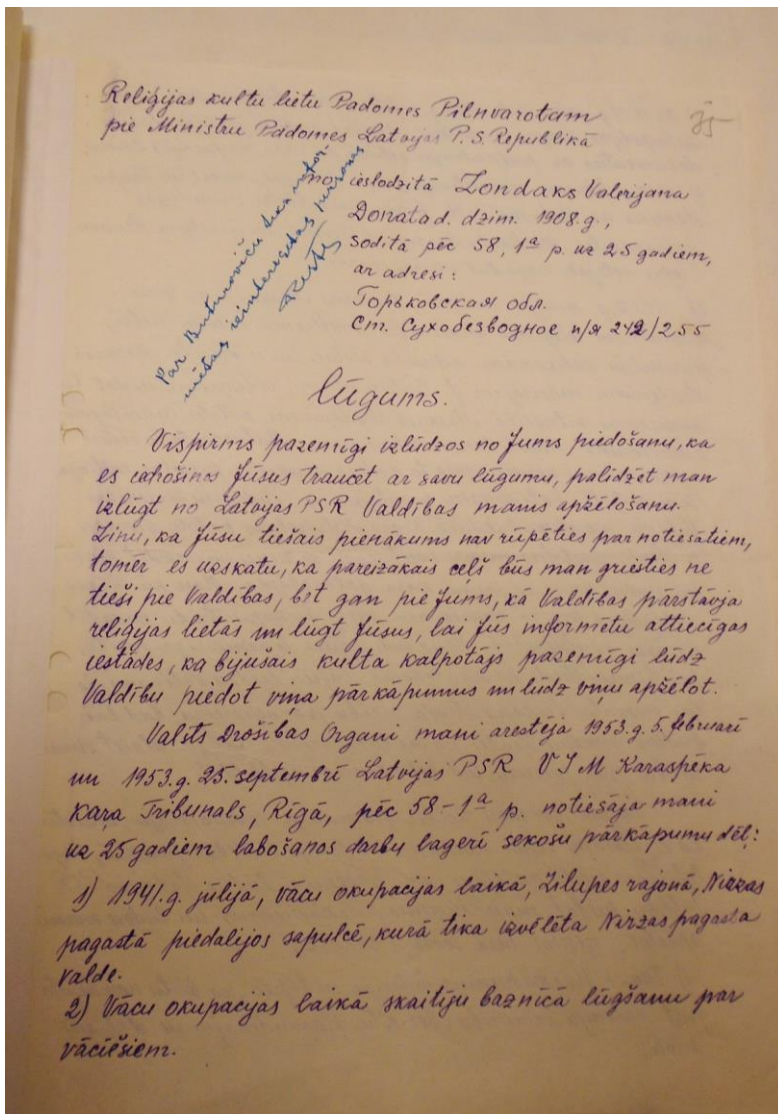
з/ Организовать детские утренники и привлечь учащуюся молодежь к подготовке школьных помещений к предстоящему учебному году.

и/ Организовать мероприятия массового характера, исходя из местных условий, с целью отвлечения от участия колеблющейся части верующих от поездки в Аглонь.

л/ Торговать не услаивать, а торговать в обычном порядке.

Ответ на Дале письмо задержался в связи с тем, что раньше не -

5. pielikums. Valerijana Zondaka lūgums par apželošanu

3) No 1949. g. jūlija līdz 1953. g. 5. februārim, būdams par Rīgas
Metropoles kņijas kanceleju, divreiz archīvā glabāju dažus
dokumentus ar pretpadomju saturu, no visu okupācijas laika.

4) 1950. g. februārī iepazīstināju savu draugu, mācītāju Troju
Henrihu ar Latvijas PSR jūras kara flotes ministrijas
juriskonsulu, Michailu Sergejeviču, kurš solījis Henrihu
Troju nelegāli nogādāt uz ārzemēm.

5) 1952. g. maija mēnesī, būdams Maskavā uz visu
katoļu un reliģiozu apvienību konferenci miera lieta,
pirmskati Vatikanam adresētu vēstuli un nodevu to Maskavā
stāvošajam mācītājam J. Buturovičam, ar lūgumu nosūtīt to
amerikāņu sūtniecībā Maskavā strādājošam katoli mācītājam
amerikāņim novītišanai Vatikanam. Buturovičs šo vēstuli
nodeva vienai sievietei, kura to nodeva Maskavas pilsētas mīļotajam
Sini vēstulē Vatikanam rakstīja: ka Padomju Savienības
Valdība morāliki pārsniež Rīgas Metropolijas katoli bīskapa
P. Štoda uzturēt miera konferencē ar viņu un nosūtīt angļu
un amerikāņus, kā jaunā kara gatavotājus. Man kā Rīgas
Metropolijas kņijas kancelejam vajag bīskapa Štoda pasadīt
uz šīm konferencēm. Mana uzturēšana ir nemiēnīga par to,
vai bīskaps Štods praxē, rīkojas. Tāpēc lūdzu Vatikanu, ja
tas uzturā bīskapa Štoda rīcību par nepareizu, tad lai
brūdina bīskapa Štodu, ka tas to nedarītu. Bet ja atzīst viņa
rīcību par praxē, tad Vatikanus var neatbildēt.

Tāpat es savu rīcību pamatīgi prādomāju, atzīstu,
ka es tiešam esmu noziedzis Padomju Valdības priekšā, tāpat
lata ^{par} savu rīcību nožēloju un prasmiņi lūdzu Latvijas PSR
Valdību pūdot man manus pārkāpumus un lūdzu mani
apēstot, nemot vērā sevišķi sekso:

1) Savus pārkāpumus iedarīju ne tāpēc, ka būtu nokāpots
pret Padomju Savienību, bet citu pamudinājumu dēļ un
proti:

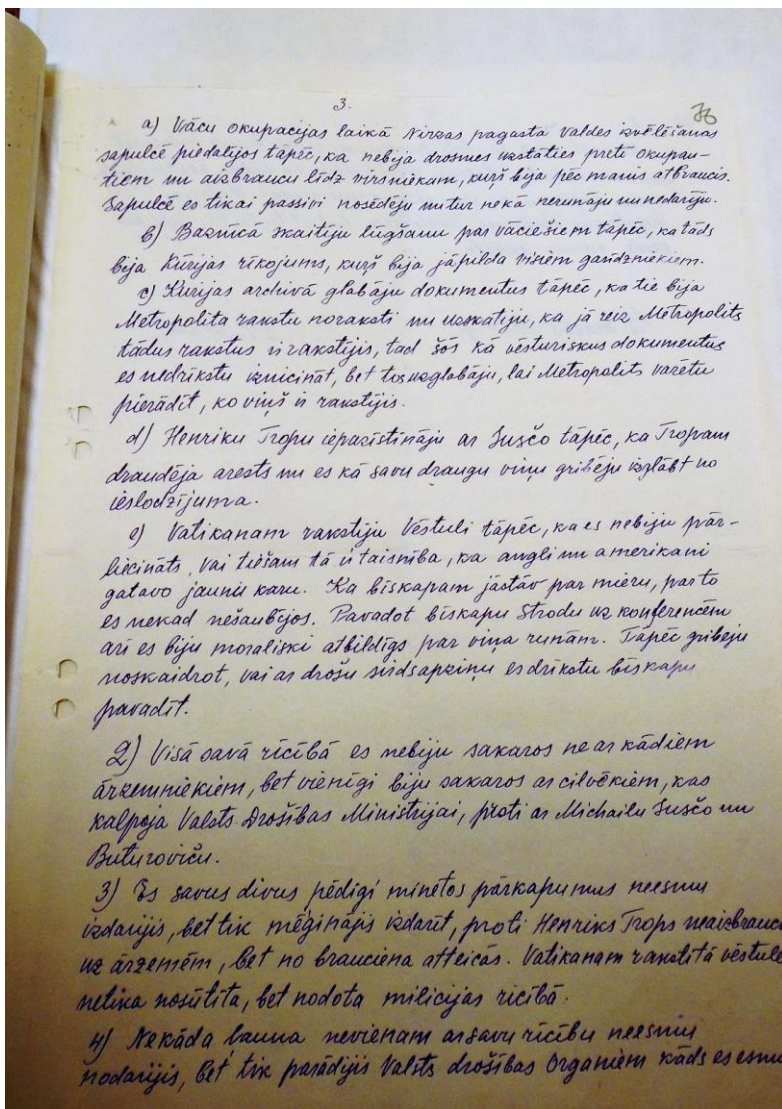
LVA, 1448.f., 1.a., 7.l., 35.lp. (otrā puse)

3) No 1949. g. jūlija līdz 1953. g. 5. februārim, būdams par Rīgas
Metropolijas kūrāls, Krievijas arhivā glabāju dažus
dokumentus ar pretpadomju saturu, no vācu okupācijas laika.
4) 1950. g. februārī iepazīstināju savu draugu, mācītāju Trojpu
Henriku ar Latvijas PSR kara flotes ministriņas
juriskonsulti, Michailu Sergeja d. Jusco, kurš solījis Henriku
Trojpu nelegāli nogādāt uz ārzemēm.

5) 1952. g. maija mēnesī, būdams Maskavā un visu
laicnieku un reliģiozu spriestību konferencē miera lieta,
pārskatīju Vatikanam adresētu vēstuli un nododu to Maskavā
strādājošam mācītājam J. Buturovičam, ar lūgumu nodot to
amerikāņu sūtniecībai Maskavā strādājošam katoli mācītājam
amerikāņim nosūtīšanai Vatikanam. Buturovičs šo vēstuli
nodeva vienai sievietei, kurai to nodeva Maskavas jubilejas mūzikas
Sīni vēstulē Vatikanam rakstīju: ka Padomju Savienības
Valdība manāmi piespīd Rīgas Metropolijas katoli bīskapa
P. Štoda, uzsāties miera konferencē ar viņu un nosūdi angļu
un amerikāņus, kā jaunā kara gatavotājus. Man kā Rīgas
Metropolijas kūrāls vajag bīskapa Štoda pasadit
uz šām konferencēm. Manā uzsāpīnija ir nemiēnīga par to,
vai bīskaps štods pareiz, rīkojās. Tāpēc lūdzu Vatikanam, ja
tas uzsāta bīskapa Štoda rīcību par nepareizu, tad lai
brīdina bīskapa štodu, ka tas to nedarītu. Bet ja atzīst viņa
rīcību par pareizu, tad Vatikanam var neatbildēt.

Tāpat es savu rīcību pamatīgi pārdomāju, atzīstu,
ka es tiešām esmu nosiedzies Padomju Valdības priekšā, tagad
lētā ^{par} savu rīcību nožēloju un prasemīgi lūdzu Latvijas PSR
Valdību pīdot man manus pīrkāpumus un lūdzu mani
apīēlot, nemot vēā sevīši sekoso:

1) Savus pīrkāpumus iedarīju ne tāpēc, ka būtu nokāpots
pret Padomju Savienību, bet citu pamudinājumu dēļ un
proti:

LVA, 1448.f., 1.a., 7.l., 36.lp.

36.01

4

ņemot vērā šo, ļoti prasmīgi lūdzu jūsu informāciju
par mans lietā Latvijas PSR Valdību un lūdzu klāt pieņemt
manu lūgumu, ar savu atsauksmi, nodot Latvijas P.
Augstākās Padomes Prezidijam lūdzot to, lai tas Valdības
vārda mani apzēlo.

12. marta 1955. g.

V. Zoubaris.

LVA, 1448.f., 1.a., 7.l., 36.lp. (otrā puse)